

Iida Kähkönen
Emmi Paunikallio
Diakonia-ammattikorkeakoulu
Humanistisen alan ammattikorkeakoulututkinto
Tulkki (AMK)
Opinnäytetyö, 2024

PUHUTAAN HETKI HALUISTA

Kuvitettua materiaalia seksuaalisuudesta Päijät-Hämeen hyvinvointialueen Vammaispalveluille

TIIVISTELMÄ

lida Kähkönen & Emmi Paunikallio

Puhutaan hetki haluista – Kuvitettua materiaalia seksuaalisuudesta Päijät-Hämeen hyvinvointialueen Vammaispalveluille

36 sivua ja 9 liitettä

Kevät 2024

Diakonia-ammattikorkeakoulu

Humanistisen alan ammattikorkeakoulututkinto

Tulkki (AMK)

Tämän kehittämispainotteisen opinnäytetyön tarkoituksena oli valmistaa seksuaalisuuteen liittyvää kuvitettua materiaalia Päijät-Hämeen hyvinvointialueen Vammaispalveluille. Osana opinnäytetyötä valmistettiin seksuaalisuutta käsitteleviä kommunikaatiotauluja ja kuvakortteja työelämän yhteistyökumppanin tarpeeseen. Tavoitteena oli tuottaa materiaalia, jonka avulla seksuaalisuudesta olisi helpompi keskustella.

Opinnäytetyöhön tuotettu materiaali tehtiin työelämän yhteistyökumppanin toiveiden ja tarpeiden pohjalta. Kuvitettu materiaali on itsetuotettua. Kuvitettua materiaalia muokattiin saatujen palautteiden perusteella.

Työn tuotteena syntyi 8 kommunikaatiotaulua ja 3 aihealuetta käsitteleviä kuvakortteja. Kommunikaatiotaulut ja kuvakortit on tarkoitettu käytettäväksi, kun keskusteluaiheena on sooloseksi, seksuaalihygieniä, seksuaaliterveys, seksuaaliterveyden apuvälineet, oma keho ja seurustelu. Materiaali on suunniteltu tulostettavaksi ja on tarkoitettu kaikkien käytettäväksi Vammaispalveluissa.

Kuvitettua materiaalia, joka käsittelee seksuaalisuutta, on vähän. Tulevaisuudessa seksuaalisuudesta voisi jatko työstää aihetta tuottamalla lisää kuvallista materiaalia aiheen käsittelemiseksi. Tämä lisäisi saavutettavuutta aiheen parissa sekä mahdollisuuksia kommunikoida aiheesta.

Asiasanat: kehitysvammaisuus, kuvakommunikaatio, puhevammaisuus, seksuaalisuus, seksuaalioikeudet, seksuaaliterveys

ABSTRACT

Iida Kähkönen and Emmi Paunikallio

Let's talk about desires for a moment: illustrated material about sexuality for Päijät-Häme wellbeing services county's Disabled Services

36 pages and 9 appendices

Spring 2024

Diaconia University of Applied Sciences

Bachelor's Degree Programme in Humanities Interpreter, Sign Language and Interpreting

The purpose of this development-oriented thesis was to create illustrated material related to sexuality for the Disability Services to the Päijät-Häme wellbeing services county. As part of the thesis, communication boards and picture cards addressing sexuality were prepared to meet the needs of the professional partner in the work field. The goal was to produce material that would facilitate discussions about sexuality.

The material produced and tailored for the thesis was developed based on the wishes and needs of the professional partner in the working life. The illustrated material is self-produced and was modified based on the feedback received.

The outcome of the thesis includes 8 communication boards and 3 picture cards addressing various topics. The communication boards and picture cards are intended for use when discussing topics such as solo sex, sexual hygiene, sexual health, sexual health aids, one's own body, and dating. The material is designed for printing and intended for use in the Disability Services by everyone.

There is a limited amount of illustrated material addressing sexuality. In the future, the topic of sexuality could be further developed and expanded by producing more visual material to enhance accessibility and provide more opportunities for communication on the subject.

Keywords: intellectual disability, picture communication, speech impairment, sexuality, sexual rights, sexual health

SELKOKIELINEN TIIVISTELMÄ

Tekijät: Iida Kähkönen ja Emmi Paunikallio

Opinnäytetyön nimi: Puhutaan hetki haluista: Kuvitettua materiaalia seksuaalisuudesta Päijät-Hämeen hyvinvointialueen Vammaispalveluille

Sivumäärä: 36

Liitteiden määrä: 9

Kevät 2024

Diakonia-ammattikorkeakoulu

Humanistisen alan ammattikorkeakoulututkinto

Tulppi (AMK)

Opinnäytetyön tarkoituksena

oli valmistaa materiaalia kommunikaation avuksi.

Materiaalin aiheena oli seksuaalisuus.

Seksuaalisuuteen kuuluvat esimerkiksi

seurustelu, sukupuoli ja seksielämä.

Materiaali sisälsi kommunikaatiotauluja ja kuvakortteja.

Opinnäytetyön tilaaja oli

Päijät-Hämeen hyvinvointialueen Vammaispalvelut.

Vammaispalveluilla tarkoitetaan palveluita ja

tukitoimia vammaisille henkilöille.

Vammaispalveluiden tarkoitus on mahdollistaa tasa-arvoinen elämä.

Opinnäytetyön materiaali tehtiin toiveesta.

Materiaalin tarkoitus on olla avuksi,

kun keskustellaan seksuaalisuudesta.

Kommunikaatiotaulut ja kuvakortit

ovat tarkoitettu tulostettavaksi.

Materiaalia voi käyttää päivätoiminnassa

ja asumisyksiköissä.

Päivätoiminta on vammaisille ihmisille tarkoitettua toimintaa,

jonka tarkoitus on lisätä hyvinvointia.

Asumisyksikkö on palveluasumisen asunto,

jossa ihminen saa apua ympäri vuorokauden.

Olemme piirtäneet itse opinnäytetyön kuvamateriaalin.

Kuvia käytettiin kommunikaatiotauluissa ja kuvakorteissa.

Opinnäytetyöhön tehtiin 8 kommunikaatiotaulua.

Kommunikaatiotaulujen aiheena

on sooloseksi eli itsetyydytys, seksuaalihygienia,

seksuaaliterveyden apuvälineet eli seksilelut,

oma keho, seurustelu ja seksuaaliterveys.

Seksuaalisuudesta kertovaa kuvamateriaalia on vähän.

Ilmaista materiaalia seksuaalisuuden

käsittämiseksi on vaikea löytää.

Tulevaisuudessa kuvamateriaalia seksuaalisuudesta

voisi tehdä lisää.

Kuvamateriaali auttaa seksuaalisuudesta puhumista.

Asiasanat: kehitysvammaisuus, kuvakommunikaatio, puhevammaisuus, seksuaalisuus, seksuaalioikeudet, seksuaaliterveys

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	4
2 VAMMAISPALVELUIDEN ASIAKASRYHMÄT	5
2.1 Kehitysvammainen henkilö	5
2.2 Puhevammainen henkilö	6
2.3 CP-vammainen henkilö	7
2.4 Autismikirjolla oleva henkilö	7
2.5 Vammaispalvelut ja tulkkauspalvelut.....	8
3 OIKEUS SEKSUAALISUUTEEN	9
3.1 Seksuaalioikeudet	10
3.2 Seksuaaliterveys ja hyvinvointi	12
3.3 Kehitysvammaisten seksuaalisuuden historiaa	13
3.4 Seksuaalisuus ja autismikirjo	14
4 KOMMUNIKAATIO SEKÄ PUHETTA TUKEVAT JA KORVAAVAT MENETELMÄT	15
4.1 Puhetta tukevat- ja korvaavat menetelmät.....	16
4.2 Kuvakommunikaatio.....	17
4.3 Kommunikaatiotaulut.....	18
5 OPINNÄYTETYÖN TARKOITUS, TAVOITE JA TILAAJA	19
5.1 Työelämän yhteistyökumppani.....	19
5.2 Opinnäytetyön lähtökohta	20
6 MATERIAALIN VALMISTUS.....	21
6.1 Kuvien valinta.....	24
6.2 Valmis materiaali.....	28
7 EETTISET HAASTEET JA TYÖN LUOTETTAVUUS	30
8 POHDINTA	32
LÄHTEET.....	34
LIITE 1. Kommunikaatiotaulu Sooloseks (henkilö, jolla on emätin).....	37

LIITE 2. Kommunikaatiotaulu Sooloseks (henkilö, jolla on penis)	37
LIITE 3. Kommunikaatiotaulu Seksuaalihygieniä (henkilö, jolla on emätin) .	38
LIITE 4. Kommunikaatiotaulu Seksuaalihygieniä (henkilö, jolla on penis)....	38
LIITE 5. Kommunikaatiotaulu Oma keho	39
LIITE 6. Kommunikaatiotaulu Seksuaaliterveys	39
LIITE 7. Kommunikaatiotaulu Seksuaaliterveyden apuvälineet	40
LIITE 8. Kommunikaatiotaulu Seurustelu	40
LIITE 9. Kuvakortit ehkäisy, seksuaaliterveyden apuvälineet ja kuukautiset	41

1 JOHDANTO

Seksuaalisuus on vaikea aihe käsitellä sen arkaluontoisuuden vuoksi. Seksiä ja seksuaalisuutta voidaan pitää yhteiskunnallisena tabuna, mutta aiheen parissa keskustelu ja siitä tiedottaminen on tärkeää, sillä ihmisillä on luontainen tarve seksuaalisuuteen. Materiaalia seksuaalisuudesta löytyy jonkin verran, mutta aiheen tärkeyden vuoksi sitä voisi olla enemmän. Materiaalin tärkeys korostuu, kun kyseessä on henkilö, jolla on vaikeuksia ymmärtää ja käsitellä aihetta tai sanasto sen käsittelemiseksi on puutteellista. Tarkoituksenamme oli luoda kuvitettua materiaalia, joka auttaa avaamaan seksuaalisuutta aiheena ja helpottamaan siitä keskustelemista Päijät-Hämeen hyvinvointialueen Vammaispalveluissa. Olemassa olevaa materiaalia Suomessa on kehittänyt muutamat eri tahot kuten Selkoseks, Papunet ja Seteke-projekti. Seksuaalisuutta käsittelevän materiaalin löytäminen ja hankkiminen voi olla haasteellista.

Materiaalin vähäisyys oli yksi isoimmista syistä valita seksuaalisuus aiheena opinnäytetyöhömme. Opinnäytetyö tehtiin työelämän yhteistyökumppanin tarpeeseen. Sisältötoiveet materiaalin suhteen saimme suoraan yhteistyökumppanilta. He kokivat tarvitsevansa lisää materiaalia seksuaalisuuteen liittyvien teemojen käsittelemisessä. Materiaalin on tarkoitus toimia keskustelun aloituksen tukena siten, että asioista on helpompi puhua oikeilla termeillä. Tarkoituksena on helpottaa seksuaalisuuden käsittelyä vammaispalveluissa työskentelevien ammattilaisten kohtaamisissa tilanteissa asiakkaiden parissa. Sekä lisätä asiakkaiden ymmärrystä aiheesta ja madaltaa heidän kynnystään asian käsittelemiseksi. Materiaali, jota loimme sisältää kommunikaatiotauluja ja kuvakortteja seksuaalisuudesta.

2 VAMMAISPALVELUIDEN ASIAKASRYHMÄT

2.1 Kehitysvammainen henkilö

Kehitysvammalla tarkoitetaan henkilön vaikeutta ymmärtää, käsittää ja oppia asioita. Se voi vaikuttaa elämään monella eri tavalla ja esiintyä eriasteisena hyvin lievästä vaikeaan kehitysvammaan. Kehitysvammaiset ovat hyvin heterogeeninen ryhmä, ja juuri siksi on aina otettava huomioon yksilöllisyys. Kehitysvamma vaikuttaa kykyyn selviytyä arkipäiväisissä asioissa ja avun sekä tuen tarve riippuu siitä, millä elämän osa-alueilla yksilö tarvitsee apua. Usein henkilön kohtaamat vaikeudet johtuvat hänen ympäristönsä vaatimusten ja toimintakykynsä välisistä ristiriidoista. Kehitysvamman ei katsota olevan pysyvä tila henkilön elämässä vaan siihen voidaan vaikuttaa tukemalla henkilön omaa itsenäistä toimintaa ja muokkaamalla hänen elinympäristöään. Kehitysvamman aiheuttamia haittoja voidaan vähentää muun muassa tukemalla henkilöä sellaisissa taidoissa, joita kyseinen vamma rajoittaa. (Karjalainen ym., 2020, s. 227–232.)

Usein kehitysvammaiset henkilöt ovat monivammaisia. Tavallisia liitännäisvammoja ovat esimerkiksi näkövamma, kuulovamma, liikuntavamma, puhevamma, muu vamma tai sairaus. (Launonen & Korpijaako-Huuhka, 2003, s.146–147.) Fyysinen, psyykinen, kokemuksellinen ja sosiaalinen toiminta ovat niitä osa-alueita, joilla vamma voi vaikuttaa henkilön toimintakykyyn. Myös lisävammojen kuten aistivammojen, neurologisten häiriöiden, sydänvikojen tai epämuodostumien laatu ja määrä ovat toimintakykyyn vaikuttavia tekijöitä. Koska kehitysvamma voi vaikuttaa laajasti elämän eri osa-alueisiin ja vaikeuttaa asioiden oppimista, voi myös puheen oppimisessa esiintyä vaikeuksia tai sen kehitys voi olla viivästynyt. Puheessa voi ilmetä erilaisia puutteita, kuten esimerkiksi äänne- ja kielioppivirheitä. Jos puheentuottamisessa esiintyy vaikeuksia, voidaan ilmaisun ja kommunikoinnin osalta tuottamisen ja ymmärtämisen apuna käyttää puhetta tukevia ja korvaavia kommunikaatiokeinoja- eli AAC-menetelmiä. (Karjalainen ym., 2020, s. 227–232.)

Syitä kehitysvammaan on lukemattomia. Se voi johtua odotusajan tai synnytyksen aikana tapahtuneista komplikaatioista, myöhemmin lapsuusiässä tapahtuneista kehityksiin liittyvistä häiriöistä tai syy voi olla esimerkiksi perinnöllinen. Kehitysvamma itsessään ei kuitenkaan ole sairaus ja usein syy kehitysvammaisuudelle jää selvittämättä. (Karjalainen ym., 2020, s. 227–228.)

On havaittu, että ihmissuhdetaidot ja sosiaalinen vuorovaikutus voivat hankaloitua, kun henkilöllä on kehitysvamma. Hänen taitonsa sosiaalisissa tilanteissa voivat olla puutteellisia ja esimerkiksi oman itsensä näkyväksi tekeminen ja ymmärtäminen voi olla hankalaa. Hän voi tulla useammin torjutuksi käyttäytymispiirteidensä takia. Syynä tähän on se, että näitä käyttäytymispiirteitä pidetään usein hankalina. Kun tähän yhdistetään puhevamma, lisääntyvät hankaluudet ihmissuhdetaitojen oppimiseen ja ylläpitämiseen huomattavasti. Usein tällainen henkilö tarvitsee kommunikaatiokumppanikseen ihmisen, jolla on pelisilmää ja joustavuutta. (Seppälä & Vehmanen, 2017, s. 82.)

2.2 Puhevammainen henkilö

Puhevammaisella henkilöllä tarkoitetaan ihmistä, joka kuulee, muttei kuitenkaan tule toimeen arjessa tapahtuvissa kommunikaatiotilanteissa puheen avulla. Tällaisella henkilöllä puheen tuottamisessa tai ymmärtämisessä voi olla haasteita. Puhevammassa puheen ymmärtäminen tai tuottaminen voi olla puutteellista tai esimerkiksi puhe voi puuttua kokonaan. (Joutsia & Sillanpää, 2020, s.99) Puhevammaisuus ei ole yksittäinen diagnoosi, vaan kirjo erilaisia ihmisiä, joilla jokaisella on omat yksilölliset haasteensa (Tikoteekki, i.a.). Tällaisia haasteita voivat olla muun muassa kehitysvamma, kehityksellinen kielihäiriö, CP-vamma, autismin kirjolla oleminen, afasia tai erilaiset etenevät sairaudet kuten ALS ja dementia. Vuorovaikutuksen ja kommunikoinninhaasteet voivat johtua eri syistä. Puhevamma voi olla synnynnäinen, väliaikainen tai myöhemmin elämässä saatu. Myöhemmin elämässä saatu puhevamma voi syntyä esimerkiksi aivoverenkiertohäiriön, onnettomuuden seurauksena tai väliaikaisesti leikkauksen jälkeen. (Karjalainen ym., 2020, s. 174.) Puhevamman syy sekä syntymekanismi vaihtelee paljon, se voi johtua monesta eri tekijästä ja vaihtelee useimmissa tapauksissa

puhe-elinten motorisista häiriöstä johtuvista syistä aina aivoperäiseen lihasten heikkouteen liittyviin ongelmiin (Joutsia & Sillanpää, 2020, s. 99).

2.3 CP-vammaisen henkilö

CP-vamma (cerebral palsy) on varhaislapsuudessa yleensä ennen kahden vuoden ikää tapahtuneen aivovaurion aiheuttama liikuntavamma. Sen seurauksena henkilön voi olla vaikeaa suorittaa normaaleja liikeratoja ja säilyttää normaali asento. CP- vammassa asentoon tai liikkeisiin kohdistuvat vaikeudet eivät johdu lihaksistosta vaan aivovauriosta aivojen osassa, joka antaa käskyjä lihaksille. Vaikeudet voivat ilmetä motorisen kontrollin menetyksenä, heikentyneenä lihasvoimana, lihasjännityksenä tai koordinaation ja tasapainonhäiriönä. CP-vamman aste vaihtelee monivammaisuudesta pieniin toiminnanhäiriöihin. Vamma jaotellaan kolmeen eri ilmenemismuotoon. Jaottelu tapahtuu lihastoiminnan, -jännityksen ja oireiden vaikeusasteen sekä laadun mukaan. Spastinen, dyskineettinen ja ataktinen ovat CP- vamman ilmenemismuodot, joista esimerkiksi spastinen CP-vamma on yleisin diagnoosi. (Lähteenmäki, 2013, s. 19–20.) CP-vammaisilla henkilöillä esiintyy liikunnallisen vamman lisäksi myös muita liitännäisvammoja ja -häiriöitä kuten esimerkiksi epilepsiaa, kommunikointihäiriöitä, kognitiivisia häiriöitä sekä kehitysvammaisuutta (Rosqvist ym., 2009, s. 10).

2.4 Autismikirjolla oleva henkilö

Autismikirjon häiriö (autism spectrum disorder, ASD) ilmenee usein varhaislapsuudessa ja kulkee henkilön mukana läpi elämän. Sen vaikeusaste vaihtelee asteikolla lievästä vaikeaan. Sen vaihtelevuus on hyvin yksilöllistä sekä käyttäytymiseen liittyvät erityispiirteet ovat monimuotoisia ja yksilöllisiä. Autismikirjon häiriöllä tarkoitetaan kehityksellistä oireryhmää, jonka tunnetuimpia piirteitä ovat rajoittuneet stereotyyppiset käyttäytymismallit sekä sosiaaliin taitoihin ja kommunikaatioon liittyvät rajoittuneet taidot ja haasteet. (Käypä Hoito, 2024.) Sosiaaliset ja kommunikaatioon liittyvät ongelmat voivat vaikuttaa henkilön arkeen monin eri tavoin. Muun muassa katsekontaktin, ilmeiden ja eleiden tulkitseminen

kommunikaatio tilanteessa voi olla hankalaa ja tuntua raskaalta. Yhteiskunnan luomiin normeihin asettuminen ja sopeutuminen voi myös olla kirjolla olevalle henkilölle vaativaa, ja hänen ilmaisunsa sekä käyttämänsä kieli voi näyttäytyä hieman erikoisena tai kaavamaisena. Tästä johtuen sosiaalistensuhteiden kuten ystävyys-suhteiden tai parisuhteen solmiminen voi olla autismikirjolla olevalle henkilölle tavallista haastavampaa ja kuormittavampaa. Autismikirjon moninaisuus näkyy myös puheen kehityksessä, osalle henkilöistä puhuttua kieltä ei kehity elämän aikana ollenkaan, kun taas toisille puheen kehitys on vain viivästynyt, monille se voi kuitenkin olla pääasiallinen keino kommunikoida. Oleellista autismikirjolla oleville henkilöille ovat aisti yli- tai aliherkkyudet ja stereotyyppiset käyttäytymismallit kuten motoriset maneerit tai ei-tarkoituksen mukaiset rutiinit. On arvioitu, että noin 60 % henkilöistä, jotka kuuluvat autismikirjoon esiintyy jonkin asteista kehitysvammaa. (Ahvenainen ym., 2022, s. 9–13.)

2.5 Vammaispalvelut ja tulkkauspalvelut

Vammaispalvelut ovat palveluita ja tukitoimia, joiden avulla pyritään parantamaan vammaisten henkilöiden mahdollisuuksia yhdenvertaiseen elämään ja tasa-arvoisuuteen. Vammaispalvelut tarjoavat muun muassa seuraavia palveluita ja tukitoimia kuten henkilökohtaista apua ja avustusta, päivätoimintaa, asumis- sekä kuljetuspalveluita. On kuntien sosiaalihuollon vastuulla järjestää vammaispalvelua ja päätöksen palveluiden myöntämisestä tekee aina sosiaalihuollon ammattilainen. Palvelujen tarjonnassa ja suunnittelussa on lähtökohtana oltava niiden soveltuvuus myös vammaisten henkilöiden käyttöön. Palveluiden on oltava helposti saatavia ja niitä pitää olla riittävästi vastaamaan kunnassa esiintyviä tarpeita. Kuntien tulee ottaa huomioon vammaisten henkilöiden esittämät näkökulmat ja tarpeet palveluita järjestäessä. (Räty, 2017, s. 28–31.)

Oikeus tulkkauspalveluiden käyttöön on tarkoitettu henkilöille, joilla on kuulovamma, kuulonäkövamma, puhevamma ja niille, jotka vammansa vuoksi tarvitsevat tulkkausta. Tulkkausta voidaan tarvita opiskeluun, työssä käymiseen, harrastuksiin, asiointiin tai yhteiskunnallisiin osallistumisiin. Jotta henkilö voi saada tulkkausta, tulee hänen pystyä ilmaisemaan omaa tahtoaan tulkkauksen avulla

sekä hänellä tulee olla käytössä jokin toimiva kommunikointikeino. Tulkkauspalvelua järjestetään siten, että puhevammaisen henkilön on mahdollista saada 180 tulkkaustuntia kalenterivuoden aikana. (Räty, 2017, s. 360–362.) Tulkkitilaus tehdään Kelan Vammaisten tulkkauspalvelukeskuksen kautta. Tilauksen tekeminen tapahtuu puhevammaisen ihmisen toimesta, apuna tilauksen tekemisessä voi olla lähipiiri, avustaja, ohjaaja tai tilaus voidaan tehdä yhdessä tulkin kanssa. Tulkkitilausta tehdessä tarvitaan asiakkaan henkilötiedot sekä tieto paikasta, ajasta ja tilauksen aiheesta. Aina tulkin tilaaminen ei kuitenkaan ole puhevammaisen henkilön tehtävänä, jos esimerkiksi hänet kutsutaan sosiaali- ja terveystoimen vastaanotolle, on tällöin viranomaisen tehtävä varata paikalle tulkki. Tilanteen sujuvuuden kannalta on kuitenkin hyvä tarkistaa, että paikalle tilattu tulkki tuntee puhevammaisen asiakkaan kommunikointitavan. Kela laatii tulkkauspalvelunkäyttäjälle tulkkilistan. Tulkkilista takaa sen, että listalla olevat tulkit ovat perehtyneet sekä harjaantuneet asiakkaan kommunikaatiotapaan. Puhevammaisen asiakas saa itse vaikuttaa tulkkilistaansa ja toivoa tulkkeja sille. (Joutsia & Sillanpää, 2020, s. 110.)

3 OIKEUS SEKSUAALISUUTEEN

Seksuaalisuus on laaja käsite, joka on keskeisessä osassa ihmisyyttä syntymästä kuolemaan. Jokaisen seksuaalisuus on omanlaisensa. Siihen kuuluu käsitys muun muassa sukupuolirooleista, seksuaalisesta suuntautumisesta, seksuaalisesta nautinnosta ja lisääntymisestä. (Oksanen, 2015, s. 8.) Seksuaalisuus voidaan määritellä hyvin monella tavalla. Näkemys siitä, mitä seksuaalisuus on, riippuu yksilön näkökannasta. Jotkut filosofit näkevät seksuaalisuuden niin, että kyse ei ole vain fyysisestä nautinnosta, teoista ja tuntemuksista vaan ajatuksista ja teoista, joihin kuuluu intentionaalinen nautinto. (Vehmas & Mietola, 2022, s. 153.)

Seksuaalisuuden huomioiminen arjessa on tärkeää ja tämä lisää tarvetta seksuaalikasvatukselle. Kaikki tieto seksuaalisuuteen liittyen ei välttämättä ole täsmällistä tai sitä ei esitetä sillä tavalla, jolla kognitiivisia vaikeuksia omaava henkilö sitä voisi ymmärtää. Siksi seksuaalikasvattajat ovat vaikuttamassa siihen, millaiseen maailmaan yksilö kasvaa. (Bildjusckin, 2015, s. 9.) Kehitysvammaisille suunnatussa seksuaalikasvatuksessa ja -ohjauksessa tavoitteena on saada yksilö tuntemaan olonsa turvalliseksi hänen kehittyessään elämän erivaiheissa. Tarkoituksena on jakaa tietoa seksuaalisuudesta sekä antaa seksuaalisuuteen liittyville kokemuksille ja ilmiöille nimiä. Yksilön ohjaaminen oman seksuaalisuuden toteuttamiseen on seksuaalikasvatuksen ydin. Ohjaamalla ja opastamalla huomioidaan seksuaalisuutta arjessa. Omien tunteiden ja tarpeiden tunnistaminen sekä toteuttaminen kehittyä, kun ohjausta on saatavilla. Tällöin on helpompaa ymmärrettyä ja toteuttaa itseään sosiaalisesti hyväksytyllä tavalla. (Henttonen, 2005.)

Seksuaalisuus aiheena voi olla arka, haastava sekä yksilökohtainen. Tästä syystä aihetta koskevia sanoja, kuvia tai viittomia käsitellessä merkitys ymmärtämiselle korostuu. On olennaista, että kaikki kommunikaatiotilanteeseen osallistujat ymmärtävät tilanteessa käytetyt termit ja käsitteet. Näin kommunikaatiotilanteessa tuotetut viestit välittyvät kaikille samalla tavalla. Seksuaalisuutta aiheena käsitellessä haasteena usein ilmenee luontevan kielen, sanaston ja materiaalin puute sekä vähäisyys. (Bildjusckin, 2015, s. 19.)

3.1 Seksuaalioikeudet

Seksuaalioikeudet ovat maailmanlaajuisia ihmisoikeuksia, joiden tavoite on kertoa mitä ihmisoikeudet tarkoittavat seksuaalisuuden kontekstissa. (Ahtola ym., 2019, s. 17.) Seksuaalioikeudet on määritelty WHO:n (World Health Organisation) ja IPPF:n (International Planned Parenthood) toimesta (Bildjusckin, 2015, s. 10).

Jokaisella yksilöllä on itsemääräämisoikeus, joka sisältää oikeuden päättää omaan seksuaalisuuteen liittyvistä asioista. Kun seksuaalioikeudet toteutuvat,

yksilö voi paremmin ja hänen elämänsä on tasapainoisempaa. Seksuaalioikeudet sisältävät muun muassa oikeuden nauttia seksuaalisuudesta, oikeuden saada tietoa seksuaalisuudesta, oikeuden koskemattomuuteen sekä oikeuden valita oma kumppani (Oksanen, 2015, s. 9). Kyky muodostaa eroottisia suhteita yksilöiden välillä sekä ilmaista omaa seksuaalisuutta on jokaisen perusoikeus ja edesauttaa hyvinvointia (Vehmas & Mietola, 2022, s. 145). On välttämätöntä seksuaalioikeuksien toteutumisen kannalta, että asiallista ja tutkittua tietoa tarjotaan aktiivisesti ja sitä opetetaan kaikille avoimesti. Tiedon saaminen seksuaalisuudesta edistää seksuaalioikeuksien toteutumista, sillä tietoisuus aiheesta lisääntyy. (Bildjusckin, 2015, s. 19.)

Tanska on edistyksellinen maa vammaisten henkilöiden seksuaalioikeuksien edistämisessä. Siellä vammaisten kanssa työskentelevät ihmiset on koulutettu niin, että heillä on velvollisuus helpottaa yksilöiden pääsyä seksuaalikasvatuksen piiriin. Yhteiskunnassa tärkeä ajatus olisi unohtaa mielikuvat vammaisten henkilöiden seksuaalisten aktien luonnottomuudesta. Merkityksellistä kuitenkin on vain se, ovatko seksuaaliset teot tai ajatukset yksilön omien mieltymyksiensä mukaisia ja tuottavatko ne yksilölle itselleen nautintoa tai kärsimystä. (Vehmas & Mietola, 2022, s. 145–149.)

Itsemääräämisoikeudella tarkoitetaan oikeutta päättää itse omasta elämästä. Sillä taataan, että yksilöllä on mahdollisuus päättää itse omista asioistaan ja tehdä omia valintoja. (Tiensuu ym., 2023, s. 9.) YK:n vammaissopimuksen yleissopimuksen tarkoituksena on taata vammaisille henkilöille yhdenvertaisesti ja täysimääräisesti kaikki ihmisoikeudet ja perusvapaudet, suojella ja edistää näitä vapauksia ja oikeuksia sekä edistää vammaisten henkilöiden ihmisarvojen kunnioittamista. Sopimuksen keskeisiä periaatteita ovat yksilön itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen, yhdenvertaisuus ja syrjimättömyys, vammaisten henkilöiden osallisuus ja osallistuminen yhteiskuntaan sekä saavutettavuus ja esteettömyys. (Räty, 2017, s. 20.)

3.2 Seksuaaliterveys ja hyvinvointi

Seksuaalinen hyvinvointi on oleellisessa osassa yksilön kokonaisvaltaista hyvinvointia (Bildjusckin, 2015, s. 11). Seksuaalisuuteen ja ihmissuhteisiin liittyvät asiat ovat tavallisia asioita muiden joukossa. On tärkeää pystyä ottamaan ihmissuhteet sekä seksuaalisuus puheeksi yleisesti, mutta myös kaikissa asiakaskohtaamisissa. (Oksanen ym., 2016, s. 6.)

Seksuaaliterveys edellyttää kunnioittavaa ja positiivista suhtautumista seksuaalisuuteen ja seksuaalisiin suhteisiin. Yksilöllä kuuluu olla mahdollisuus saada turvallisia ja miellyttäviä seksuaalisia kokemuksia ilman paineita, väkivaltaa tai syrjintää. Jotta yksilöllä olisi hyvät edellytykset seksuaaliterveyteen ja hyvinvointiin, on heillä oltava mahdollisuus saada laadukasta ja kattavaa tietoa aiheesta. On myös tärkeää tiedostaa seksuaaliseen toimintaan liittyvät erilaiset riskit kuten suojaamaton seksi ja seksuaaliväkivalta. Ihmisen seksuaaliterveydelle on välttämätöntä saada seksuaaliterveydenhuoltoa ja elää sellaisessa ympäristössä, joka tukee ja mahdollisesti edistää yksilön seksuaalisia tarpeita. (Bildjusckin, 2015, s. 11.)

Vahvistava seksuaalikasvatus on olennaista ja tärkeää kehitysvammaiselle henkilölle, jotta voidaan varmistaa seksuaalinen turvallisuus, laillisuus ja nautinto (Kattari, 2023, luku Background about IDD and sexuality). Eryteisesti haasteita seksuaalisuutta käsittelevissä asioissa tuottaa se, jos yksilön kykyyn itsenäisten päätöksien teossa liittyy vaikeuksia. Tällöin viestiä välitettäessä tai vastaanotettaessa on oltava hyvin tarkka, sillä tilanteissa voi esiintyä paljon tulkinnanvaraa. Jos kyseessä on esimerkiksi täysin puhumaton henkilö, jolla on hankaluuksia ja rajoitteita itsensä liikuttamisessa ja ilmaisemisessa, voi olla vaikea tietää hänen varma suostumuksensa seksuaaliseen aktiin. (Vehmas & Mietola, 2022, s. 145–153.)

Suostumuksen seksuaaliseen tekoon on oltava selkeä ja tapahduttava yksilön oman vapaan valinnan mukaan. Haasteita suostumuksen tulkitsemiseen voi tuottaa esimerkiksi kommunikaation tai tunnetilojen tulkitsemisen vaikeus. Joissain tilanteissa syntymässä mieheksi määriteltyjen seksuaalisten halujen

tulkitseminen ja tunnistaminen voi olla yksinkertaisempaa kuin syntymässä naiseksi määriteltyjen henkilöiden, mutta tätä ei kuitenkaan voida rajata ja kuvitella, että se olisi helpompaa ja ongelmattonta. Usein myös ajatellaan syntymässä mieheksi määriteltyjen henkilöiden olevan seksuaalisempia yksilöitä ja näin heille myös tarjotaan enemmän mahdollisuuksia toteuttaa omaa seksuaalisuuttaan. Tämä johtaa usein epätasa-arvoon. Peniksen erektio voi olla merkki seksuaalisesta kiihottumisesta, mutta kuitenkin on oltava täysi varmuus siitä, onko asia todella näin. Ihmisen on tärkeää saada keinoja kommunikoinnin avuksi, jotta hän pystyy kommunikoimaan luotettavalla tavalla omista haluistaan tai haluttomuudestaan. Seksuaalinen hyvinvointi on perusoikeus ja joissakin tapauksissa haastavakäyttäytyminen saattaa olla korvaava toiminto henkilölle, joka ei kykene tai jolta kielletään oikeus ilmaista seksuaalisuuttaan. (Vehmas & Mietola, 2022, s. 145–153.)

3.3 Kehitysvammaisten seksuaalisuuden historiaa

Erityisryhmien kohdalla seksuaalisuutta havahdutaan usein ajattelemaan vastasitten, kun tapahtuu jotain, joka koetaan ongelmalliseksi (Suikki, Selkoseks, henkilökohtainen tiedonanto 3.4.2024). Kehitysvammaisten henkilöiden seksuaalisuus on aihepiiri, josta on pysytty vaii. Kehitysvammahuollon sosiaalishistoriallisessa tarkastelussa on huomattu, että kehitysvammaisten yhdenvertainen asema yhteiskunnassa on ollut muuhun väestöön nähden kyseenalainen, seksuaalisuus mukaan lukien. Koska kehitysvammaisia ei ole tulkittu virheettömiksi ihmisiksi, heidät on voitu steriloida. Aihe on yhä keskustelua herättävä sen suhteen, ovatko kehitysvammaiset henkilöt oikeutettuja omaan seksuaalisuuteensa vai eivät. (Teittinen, 2017, s. 267.) Usein kehitysvammaisten henkilöiden romanttisia sekä eroottisia suhteita on läpi historian pidetty lapsensuhteiden kaltaisina, viattomina tai aseksuaalisina ihmissuhteina. 1960-luvulle asti ajatus kehitysvammaisten seksuaalisuudesta oli lähinnä mahdottomuus. On ajateltu, ettei henkilö voi muodostaa romanttisia suhteita, koska hänellä on puhe- tai liikuntakyvyn haasteita. On myös ajateltu, että kehitysvammaisten henkilöiden hellyyden ja seksuaalisten halujen tulisi kohdistua niin sanotun saman ihmisryhmän edustajiin ja kaikenlaisten hellydenosoitusten tulisi olla viattomia ja seksuaalisia akteja ei

mielellään tulisi ollenkaan harrastaa. Varsinkin jos henkilön kognitiiviset taidot, kommunikointi tai liikuntakyvyt ovat rajoittuneet, on ajateltu, ettei ihmisen seksuaalisia tarpeita tarvitse välttämättä huomioida. (Vehmas & Mietola, 2022, s. 34, s. 148–149.)

Kehitysvammaiset henkilöt on nähty siinä valossa, etteivät he voisi olla kiinnostuneita tutkimaan tai kokeilemaan omaa seksuaalisuuttaan. Heidät on myös nähty seksuaalisesti haavoittuvaisina, koska heidän on oletettu olevan mukana seksuaalisissa kokemuksissa vain, jos heitä on käytetty jotenkin hyväksi. Kuitenkaan ei ole ajateltu, että kehitysvammaisella henkilöllä on myös seksuaalisia haluja kuten muilla ihmisillä. He ansaitsevat osallistua valitsemiinsa seksuaalisiin kokemuksiin samojen oikeuksien ja kulttuuristen normien pohjalta kuten muut samanikäiset ikätoverit. (Kattari, 2023, luku Background about IDD and sexuality.) 1960-luvun jälkeen ajatukset ja asenteet vammaishuollon parissa alkoivat vähitellen muuttua. 1970-luvun jälkeen kehitysvammaisilta poistettiin kielto lisääntyä ja solmia avioliitto uudistuneiden lainsäädäntöjen myötä. Asiat kuitenkin etenivät hitaasti ja kehitysvammaisten seksuaalisuutta pidettiin vielä pitkään tabuna. (Vehmas & Mietola, 2022, s. 34.)

3.4 Seksuaalisuus ja autismikirjo

Seksuaalisuus on myönteinen asia eikä se muokkaannu tai poistu autismikirjolla olemisen tai muun neurologisen diagnoosin myötä. Autismikirjoon olevilla henkilöillä seksuaalisuuden käsitteleminen ja sen sanoittaminen voi olla haastavaa varsinkin parisuhteen osalta, sillä autismikirjolla olevalle henkilölle tunteiden ja non-verbaaleiden viestien käsitteleminen ja tunnistaminen voi olla haastavaa. Myös tyyppilliset rutiinit voivat olla isossa osassa parisuhdetta ja seksin harrastamista. Autismikirjolla olevalla henkilöllä voi olla halu kontrolloida suhteessa, jotta tärkeät turvallisuuden tunnetta tuovat rutiinit ja struktuurit pysyisivät hänen hallinnassaan. Hänellä saattaa myös olla isompi tarve toteuttaa ja käsitellä omaa seksuaalisuuttaan kirjon erityismielenkiinnonkohteisiin liittyvien piirteiden vuoksi kuin, ei autismikirjolla olevalla henkilöllä. (Oksanen ym., 2016, s. 8, s. 16, s. 110–112.) Autismikirjolla olevat henkilöt saattavat kuitenkin myös kokea itsensä

sukupuolettomaksi. Tästä johtuen autismikirjolla oleva henkilö voi usein kuulua sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin. Myös autismikirjoon liittyvät erityismielenkiinnot ja aistien yli- ja aliherkkyydet voivat näkyä henkilön seksuaalisissa mieltymyksissä. Oman seksuaalisuuden ja tunteiden sanoittaminen voi olla haastavaa sosiaalisten taitojen haasteiden johdosta. On tärkeää, että autismikirjolla oleva henkilö nähdään ikäisenään, sillä hänellä on oikeus saada tietoa seksuaalisuudesta ja seksuaalikasvatuksesta, jotta seksuaalisuuden toteuttaminen olisi turvallista. (Palonen-Munnukka, 2011, s. 45–47.)

4 KOMMUNIKAATIO SEKÄ PUHETTA TUKEVAT JA KORVAAVAT MENETELMÄT

Jokaisella ihmisellä yksilönä on tarve tulla ymmärretyksi ja kuulluksi. On selvää, että ihmisen hyvinvointiin on iso merkitys sillä, tuleeko hän ja hänen tarpeensa sekä toiveensa kuulluksi. Toiveiden ja tarpeiden ilmaiseminen on erityisen tärkeää. Näiden ilmaisun taustalla on usein tavoitteena ohjata lähiihmisten käyttäytymistä. Jos henkilöllä on kommunikointivaikeuksia, ajatellaan usein hänen olevan kykenemätön sanoittamaan tai ilmaisemaan omia halujaan. Tällöin on todella tärkeää, että löydetään sopiva menetelmä kommunikoinnin tueksi, jotta oma ääni saadaan kuuluviin. (Trygg, 2010, s. 15.)

Edellytys hyvään kommunikaatioon on henkilön mahdollisuus valita useasta vaihtoehdosta, mitä hän todella haluaa. Myös sillä on iso merkitys kommunikaatioon ymmärtääkö henkilö sen, että hänen tekemillään valinnoilla on merkitystä ja muut ottavat ne huomioon. Näin hän ymmärtää, että hänellä on valtaa päättää omista asioistaan. Usein on harmillista huomata esimerkiksi kehitysvammaisten henkilöiden kohdalla, että joku ihminen tekee valinnan hänen puolestaan. Usein tämä johtuu toimivan kommunikaatiomenetelmän puuttumisesta tai ajan puutteesta. (Trygg, 2010, s. 22.)

4.1 Puhetta tukevat- ja korvaavat menetelmät

AAC (Augmentative and Alternative Communication) eli puhetta tukevat ja korvaavat menetelmät ovat kielen ja viestinnän muotoja, joita käytetään puhutun kielen korvaamiseen, täydentämiseen tai vaihtoehtona puhutulle kielelle. AAC-menetelmiä on monia erilaisia ja ne ovat jokaiselle yksilöllisiä. Niitä saatetaan tarvita tukemaan ymmärtämistä, ilmaisua tai molempia. (Battey, 2017, s.5.) AAC-menetelmät auttavat puhevammaisia kommunikoimaan ja tekemään päätöksiä, jotka vaikuttavat hänen elämäänsä. Kun ihminen pystyy vaikuttamaan ja ottamaan kantaa asioihin, lisääntyy hänen itsetuntonsa. AAC- menetelmät lisäävät puhevammaisen henkilön oma-aloitteisuutta sekä rohkaisevat vuorovaikutukseen, ja vahvistavat yksilön itsemääräämisoikeutta lisäämällä mahdollisuuksia kommunikaatioaloitteisiin. (Karjalainen ym., 2020, s. 174–175.) Harvoin puhevammaisen henkilö tukeutuu vain yhteen kommunikaatiomenetelmään, usein käytössä on useampi kommunikaatiota tukeva väline tai menetelmä (Joutsia & Sillanpää, 2020, s. 101).

AAC- menetelmät voidaan jakaa muutamilla eri tavoilla. Usein ne jaetaan avusteisiin ja ei- avusteisiin menetelmiin. Nämä menetelmät eroavat karkeasti sanottuna toisistaan niin, että ei-avusteisessa menetelmässä puhevammaisen henkilö on itse viestin tuottaja eikä tarvitse apua viestin tuottamiseen. Tällaisia menetelmiä ovat esimerkiksi epäselvä puhe, viittomat ja eleet. Avusteisessa menetelmässä taas toisen apua tai jotakin kommunikaation apuvälinettä tarvitaan viestin tuottamiseen. Tällaisissa menetelmissä käytetään usein apuna muun muassa kansioita, erilaisia laitteita tai kommunikaatiotauluja. (Joutsia & Sillanpää, 2020, s. 101.)

AAC-menetelmät voidaan jakaa myös manuaalisia, graafisia ja kosketeltavia merkkejä käyttäviin järjestelmiin. Manuaalisilla merkeillä tarkoitetaan käsin tuotettavia merkkejä kuten sormiaakkosia ja viittomia. Graafisilla merkeillä taas tarkoitetaan erilaisia kuvia. Tällaisia ovat esimerkiksi piirrookset ja kuvat tai merkkijärjestelmät kuten bliss-merkit ja PCS-kuvat. Kosketeltavilla ja tunnusteltavilla merkeillä tarkoitetaan erilaisia esineitä ja niiden avulla tapahtuvaa kommunikointia. AAC-menetelmien käyttö ei sulje pois luonnollisia menetelmiä kuten

nonverbaalia viestintää eli eleitä ja ilmeitä tai puhetta, vaan niiden tärkeys korostuu valitun menetelmän rinnalla. (Karjalainen ym., 2020, s. 174–181.)

4.2 Kuvakommunikaatio

Kuvakommunikaatiolla tarkoitetaan kuvien käyttöä puheen tai sanattoman viestinnän rinnalla. Kuvat toimivat kommunikaation, vuorovaikutuksen ja ilmaisun tukena sekä välineenä. Kuvakommunikaatiossa kuvia voi olla käytössä monessa erimuodossa kuten irtokuvina, toimintatauluina, kansioina tai tableteilla jossakin kommunikaatio-ohjelmassa kuten esimerkiksi GoTalkNow tai Grid. (Aivoliitto, i.a.) Kuvia voidaan käyttää kommunikoinnin lisäksi muun muassa ymmärtämisen ja kielenkehityksen tukena. Ne tukevat käsitteiden ja sanavaraston kehittymistä sekä avaavat ja kiinnittävät huomiota keskusteluun ja vuorovaikutustilanteisiin. Ilmaisumahdollisuudet voivat lisääntyä kuvien avulla, jos taustalla on esimerkiksi vähäistä tai epäselvää puhetta tai jokin muu kommunikaatiomenetelmä. (Trygg, 2010, s. 33.)

Kommunikoinnin apuvälineenä käytettävät kuvat voivat olla kaikkea henkilökohtaisista valokuvista eri valmistajien piirrettyihin kuviin. Kuvien valinta tapahtuu aina henkilökohtaisesti ja se tapahtuu esimerkiksi yksilön tarpeiden, näkökyvyn, iän ja ominaisuuksien perusteella. Usein kuviksi valikoituu erilaiset piirretyt symboli kuvat. Valokuvia käytetään sellaisille henkilöille, joille symbolien tunnistaminen tuottaa vaikeuksia. Ne esittävät usein yksilölle tärkeitä paikkoja, esineitä ja henkilöitä. (Joutsia & Sillanpää, 2020, s. 102–103.)

Se kuinka kuvia käytetään ja osoitetaan, on myös iso osa kuvien valitsemista. Tässä on otettava huomioon esimerkiksi yksilön mahdolliset rajoitteet motorisissa taidoissa. Kuvia voidaan käyttää monella eri tavalla. Niitä voidaan osoittaa kädellä, erilaisilla osoittimilla kuten laser- tai osoitintikuilla sekä askeltamalla. (Joutsia & Sillanpää, 2020, s. 103–104.) Askeltamisella tarkoitetaan kuvien valintatappaa, jossa kommunikointikumppani nimeää osoittaen tai puhuen tilanteeseen liittyviä kuvia. Näistä kuvista kuvakommunikaatiota käyttävä henkilö valitsee

hylkäämällä tai hyväksymällä haluamansa kuvan tarjotuista vaihtoehtoista viestin muodostamiseksi. Halutun kuvan valitseminen voi tapahtua esimerkiksi liikahattamalla, äännehtimällä tai elehtimällä kun kommunikaatiokumppani on osoittanut tai toistanut ääneen halutun kuvan. (Tikoteekki, 2014) Usein kuvakommunikaatiota käyttävillä henkilöillä on käytössään kommunikaatiokansio, jonka sisältö on hänen tarpeidensa mukaan räätälöity. Kansio voi olla laaja monisivuinen tai ohuempi muutamasta sivusta muodostuva kokonaisuus. Kommunikaatiokansiot jaetaan usein aihealueiden mukaan ja kuvat jakaantuvat sivuilla värikoodattuihin sanaluokkiin. Sanaluokat ja aihepiirit helpottavat kansion käyttöä. (Joutsia & Siljanpää, 2020, s. 103–104.)

4.3 Kommunikaatiotaulut

Kommunikaatiotaulut, joita voidaan kutsua myös toimintatauluiksi, ovat tiettyihin tilanteisiin tehtyjä kuvataulustoja, joiden avulla voidaan viestiä kyseiseen tilanteeseen valittuja viestejä, sanastoa ja esimerkiksi kysymyksiä. Ne voidaan tehdä piirroskuvilla, valokuvilla tai vaikka valmiin kuvapankin kuvilla. (Tikoteekki-verkosto, i.a.). Ne ovat usein tulostettuja ja laminoituja (Papunet, 2023a). Kommunikaatiotaulut koostuvat viidestä eri värikoodista, jotka jaottelevat taulussa olevat kuvat sanaluokkiin. Sanaluokkien värikoodit jakautuvat seuraavasti sininen eli tekijät, punainen eli verbi, vihreä eli adjektiivi, keltainen eli substantiivi ja valkoinen eli fraasit, kysymykset, pikkusanat, pikaviestit tai muut merkit. Värikoodit helpottavat eri sanaluokkien hahmottamista sekä sanaluokkiin kuuluvien sanojen löytämistä. (Papunet, 2023b.)

5 OPINNÄYTETYÖN TARKOITUS, TAVOITE JA TILAAJA

Kehittämispainotteisessa opinnäytetyössä on tarkoituksena tuottaa jokin tuote esimerkiksi ohjaamaan, järjestämään tai kehittämään toimintaa. Tällaisessa opinnäytetyössä usein tuotetaan jokin palvelu tai tuote. Opinnäytetyön prosessi kehittämispainotteisessa opinnäytetyössä etenee seuraavasti: ensin kehittämistarpeiden tunnistaminen, sitten toiminnan suunnittelu ja toteuttaminen sekä toiminnan arvioiminen. (Airaksinen ym., 2022, luku Toiminnallinen opinnäytetyö kehittämistyönä.)

Valitsimme opinnäytetyömme menetelmäksi kehittämispainotteisen opinnäytetyön, sillä saimme tietoomme ongelman, johon toivottiin ratkaisua. Tämän ongelman ratkaisimme suunnittelemalla tuotteen tilaajan käyttöön. Tuotteellamme emme pyrkineet laajaan yleistettävyyteen vaan ratkaisemaan eteemme tulleen ongelman eli seksuaalisuuteen liittyvän materiaalin puutteen.

5.1 Työelämän yhteistyökumppani

Opinnäytetyömme tilaajana ja yhteistyökumppanina toimi Päijät-Hämeen hyvinvointialueen Vammaispalvelut. Päijät-Hämeen hyvinvointialueen Vammaispalvelut tarjoavat tukitoimia muun muassa asumiseen, kommunikointiin, työ- ja päivätoimintaan, vapaa-ajan tarpeisiin ja toimintaan, kuljetuspalveluihin sekä jokapäiväisiin arjen tilanteisiin. (Päijät-sote, i.a.) Alun perin tarkoituksena oli tehdä opinnäytetyömme kuvitettumateriaali tietylle päivätoimintayksikölle, mutta työelämäntilaajan toiveesta päädyimme laajentamaan kohdetta koko vammaispalveluille. Näin opinnäytetyömme materiaalista hyötyi useampi päivätoiminnan sekä asumisen yksikkö. Opinnäytetyömme materiaali on pääasiallisesti suunniteltu olemaan apuna ja tukena työ-, päivätoiminta sekä asumisyksiköille. Samalla materiaalin on tarkoitus auttaa ja tukea asiakkaiden kommunikaatiota seksuaalisuuteen liittyvissä tilanteissa.

5.2 Opinnäytetyön lähtökohta

Tuotteemme on kuvitettua materiaalia, jonka aiheena on seksuaalisuus. Tuottaessamme materiaalia olimme yhteydessä työelämänohjaajaamme. Hän on ammatiltaan seksuaalineuvoja ja hänellä on laajaa tietoa aiheesta sekä sen tarpeellisuudesta. Työelämänohjaajamme oli prosessin alussa itse aktiivisesti yhteydessä asiakasryhmiin ja näin kartoitti meille tietoa siitä, mikä oli heille tarpeellista materiaalin kannalta. Opinnäytetyömme aiheita kartoittaessa saimme suurimmaksi osaksi vapaat kädet materiaalin ideointiin ja aiheiden valintaan. Keskustelimme työelämänohjaajamme kanssa hänen toteamistaan tarpeistaan ja ideoimme yhdessä niiden pohjalta. Ensimmäisen tapaamisemme jälkeen meillä oli lista aiheista, joihin toivottiin materiaalia. Työelämänohjaajamme kertoi vielä käyvänsä keskustelun asiakasryhmän kanssa, jossa hän kartoittaisi heidän toiveensa ja tarpeensa. Olimme yhteydessä työelämänohjaajaamme ja vahvistimme valitut aiheet, jotta valmistamamme materiaali vastaisi heidän tilaamaansa työtä. Opinnäytetyö prosessin aikana jouduimme kuitenkin hieman karsimaan aiheita. Aiheiden karsimisen teimme yhteistyössä työelämänohjaajamme kanssa ja hyväksytimme hänellä tekemämme muutokset. Näin varmistimme, ettei tärkeimpiä aiheita jäänyt pois ja työmme vastasi odotuksia. Opinnäytetyömme oli aluksi tarkoitus olla kuvitettu materiaalipankki, mutta seksuaalisuuteen liittyvien kuvien tuottaminen osoittautui laajemmaksi prosessiksi ja vei suurimman osan ajastamme. Tästä johtuen jouduimme rajaamaan aihetta ja pitäytymään yhteistyökumppanin tärkeäksi havaituissa aihepiireissä.

6 MATERIAALIN VALMISTUS

Prosessimme käynnistyi aiheesta keskustelun parissa. Mietimme, mitä kaikkea liittyy seksuaalisuuteen, jotta aiheeseen orientoituminen olisi luontevaa. Listasimme aiheita, joista voisimme keskustella työelämäohjaajamme kanssa tapaamisessa. Sovimme etätapaamisen työelämäohjaajan kanssa, jossa selvitimme millaiselle materiaalille, oli tarvetta. Aiheita nousi paljon esille. Seuraavat aiheet olivat niitä, joista toivottiin materiaalia: seksuaalihygieniä, seksuaaliterveyden apuvälineet, seksuaalioikeudet, itsensä kunnioittaminen, missä seksuaalisuudesta on soveliasta puhua tai toteuttaa, seurustelu, oma keho ja sooloseksi. Materiaali toiveita aiheeseen liittyen olivat muun muassa kuvakortit, oppaat, yksittäiset kuvat, kommunikaatiotaulut ja muu mahdollinen materiaali esimerkiksi peli. Innostuimme ajatuksesta toteuttaa paljon erilaista materiaalia, mutta kuitenkin aikataulullisista syistä johtuen kaiken materiaalin toteuttaminen ei ollut mahdollista. Alusta asti, olimme hyvin joustavia työelämäohjaajan kanssa ja hyväksyimme kaikki muutokset aiheisiin liittyen hänen kanssaan. Päädyimme karsimaan aiheita, ja lopullisiksi aiheiksi valikoituivat seksuaalihygieniä, seksuaaliterveyden apuvälineet, seurustelu, oma keho ja sooloseksi. Materiaalissamme seksuaaliterveyden apuvälineillä tarkoitamme seksileluja ja sooloseksillä itsetyydytystä. Seksuaaliterveyden materiaaleissa käsittelemme seksuaalihyvinvointia ja oikeuksia, kun taas seksuaalihygieniassa henkilökohtaista hygieniää, ehkäisyä sekä kuukautisia.

Käynnistimme kuvitusprosessin keräämällä sanalistat valituista aihepiireistä. Sanalistojen laatiminen aloitettiin kasaamalla yleistä sanastoa jokaisesta aiheesta. Aiheet listattiin yksi aihe kerrallaan. Aloitimme listaamisen ensin itse pohtien millaisia sanoja mihinkin aiheeseen kuuluu. Vertasimme tekemiämme listoja ja kokosimme niistä yhtenäisen listan. Tämän jälkeen siirryimme etsimään tietoa aiheista. Luimme tietoa internetistä, erilaisista kirjoista sekä osallistuimme seksuaalisuutta käsitteleviin webinaareihin. Kerätyn sanaston pohjalta aloitimme työstämään kommunikaatiotauluja. Kommunikaatiotaulujen tekemistä varten kartoitimme seksuaalisuuteen liittyvien kuvien saatavuutta eri kuvapankeista kuten esimerkiksi Papunetistä ja Boardmaker 7:stä. Boardmaker on kuvamateriaalin

luomiseen tarkoitettu apuvälineohjelma ja se sisältää laajan PCS-kuvapankin (Kajo apuvälineet, i.a.-a). Kuvien kartoituksessa käytettiin apuna luomiamme sanalistoja.

Kommunikaatiotaulut teimme Grid 3 -ohjelman avulla. Grid 3 on apuvälineohjelma, jota voi käyttää osana kommunikaatiota. Se sopii erilaisiin käyttötarkoituksiin ja sen avulla voi valmistaa tai muokata itse kommunikaatiota edistävää sisältöä. (Kajo apuvälineet, i.a.-b.) Ensin tarkoituksenamme oli käyttää Boardmaker 7. Halusimme nähdä, täyttääkö ohjelman oma kuvapankki tarpeemme ja kuinka paljon sitä tarvitsisi täydentää tuottamillamme kuvilla. Seksuaalisuuteen liittyvien kuvien osalta kuvapankki ei vastannut tarpeitamme. Syy tähän on se, että seksuaalisuuteen liittyviä kuvia puuttui, oli vähän tai ne eivät vastanneet niitä kuvia, mitä olisimme halunneet käyttää. Tästä syystä koimme parhaaksi kuvittaa mahdollisimman paljon seksuaalisuuteen liittyviä kuvia itse. Opinnäytetyö ohjaajaltamme saamamme palautteen pohjalta jäimme miettimään kuvien tyyliä ja yhteneväisyyttä valmiiden kuvapankin kuvien kanssa. Päädyimme kuvittamaan kaikki kommunikaatiotauluihin tarvittavat kuvat itse. Piirtämämme kuvat erosivat Boardmakerin ja Grid 3:n sisäisistä kuvista muun muassa niiden värityksen ja piirtotyylin takia. Halusimme kuitenkin tehdä taulustoja, joissa kaikissa kuvat sopivat yhteen eikä niiden välille tule tyylillisiä ristiriitoja.

Materiaalin kuvittaminen sai alkunsa erilaisten piirto-ohjelmien ja niiden ominaisuuksien kokeilemisella. Eri ohjelmien perusteellinen kokeileminen auttoi meitä ymmärtämään ohjelmien erot ja päättämään sen, mitä käytimme kuvien tekemiseen. Päädyimme lopulta käyttämään kuvittamisessa Adobe Frescoa, sillä ohjelma on maksuton, helposti saatava eri laitteille ja helppokäyttöinen. Adobe Fresco on Windowsille sekä Ipadille saatava piirto- ja maalaussovellus (Adobe, 2023). Materiaalia valmistaessa käytimme eri laitteita kuten tietokonetta, piirto-pöytää ja tablettia.

Piirtämämme kuvamateriaalin hahmottelun ja luonnostelun mallina käytimme erilaisia konkreettisia esineitä tai Pixapayn kaltaisia ilmaiskuva sivustoja. Näin onnistuisimme piirtämään mahdollisimman todenmukaista materiaalia työelämän yhteistyökumppanin käyttöön. Kuvien piirtoprosessi tapahtui osin yhdessä ja osin

työstimme kuvia itsenäisesti. Kokoonnuimme useasti kuvien parissa, sillä koimme, että materiaalin yhtenäistämisen kannalta kaikista parhaita oli pystyä vertaamaan ja kommentoimaan kuvia reaaliajassa.

Valmiit kuvat näytettiin opinnäytetyömme ohjaajalle ja työelämänohjaajallemme palautteen saamiseksi. Kuvia kuvittaessamme pohdimme paljon etnisyyttä muun muassa henkilöiden ihonväriä. Päädyimme tuottamaan materiaalin vaaleaihoisilla henkilöillä, koska kuvia tuotetaan Suomeen ja valtaosa suomalaisista on vaaleaihoisia. Olisimme halunneet lisätä inklusiivisuutta ja etnisyyttä, mutta aikamme opinnäytetyön parissa ei tähän riittänyt, sillä kuvien piirtäminen oli työläs ja aikaa vievä prosessi. Tähän jouduimme vetämään rajan työstäessämme projektia, vaikka olisimmekin halunneet lisätä opinnäytetyön saavutettavuutta. Kuvittaessa mietimme myös paljon, kuinka saamme kuvista mahdollisimman neutraaleja niin, ettei kuvista välity sukupuolta tai ikää. Kuvittamisessa aikaa eniten vei kuvien määrä.

Kuvien valmistuttua aloitimme kommunikaatiotaulujen työstämisen. Kokosimme kuvat yhteen, ja muokkasimme niitä tauluihin sopiviksi. Koimme yksinkertaiseksi työstäessä kommunikaatiotauluja edetä sanaluokkien järjestyksessä, näin työstäminen sujui hyvin yksi sanaluokka kerrallaan. Aloitimme ensin työstämällä kommunikaatiotauluja subjektilla eli tekijällä, sillä koimme helpoimmaksi ensin miettiä tekijöitä ja henkilöitä, jotka linkittyvät tauluihin. Subjektin jälkeen siirryimme työstämään substantiiveja eli esineitä, paikkoja tai asioita. Tämän jälkeen siirryimme työstämään verbejä, sillä tekeminen oli helppo liittää tekijään ja substantiiveihin. Verbeistä siirryimme työstämään adjektiiveja ja viimeisimpänä lisäsimme tauluihin fraasit. Tällä tavalla edeten koimme taulun täyttämisen olevan looginen prosessi ja pystyimme keskittymään yhteen kokonaisuuteen kerrallaan sekä kuvien aseteluun kokonaisuuksien sisällä. Kommunikaatiotaulujen rakentamisen pohjalla toimivat aikaisemmin luomamme sanalistat. Kun kommunikaatiotaulu oli valmis, tarkistimme sen läpi siltä varalta, että kuvien paikkoja tarvitsi vaihtaa tai jostain tarvitsi lisätä, poistaa tai korvata. Valmis materiaali esitettiin työelämänohjaajallemme ja opinnäytetyömme ohjaajalle. Ohjaajaltamme sekä työelämänohjaajalta saaman palautteen pohjalta mietimme ja muokkasimme vielä hieman kommunikaatiotauluissa olevien kuvien järjestystä ja sisältöä.

Opinnäytetyömme käsikirjoitus edistyi ja muokkaantui materiaalin tuottamisen rinnalla. Käsikirjoitusta työstettiin yksin ja yhdessä kirjoittaen. Kävimme useasti yhdessä läpi tekstiä, tällöin koimme tekstin yhdenmukaistamisen olevan helppointa ja saimme paljon ajatuksia toisiltamme. Viimeiseksi vaiheeksi jätimme kuvakorttien tekemisen. Käytimme kuvakorttien tekemiseen Papunetin kuvatyökalua. Keskustelimme kuvakorttien osalta ainakin seuraavien aiheiden toteuttamisesta: seksuaaliterveyden apuvälineet, ehkäisy ja kuukautiset.

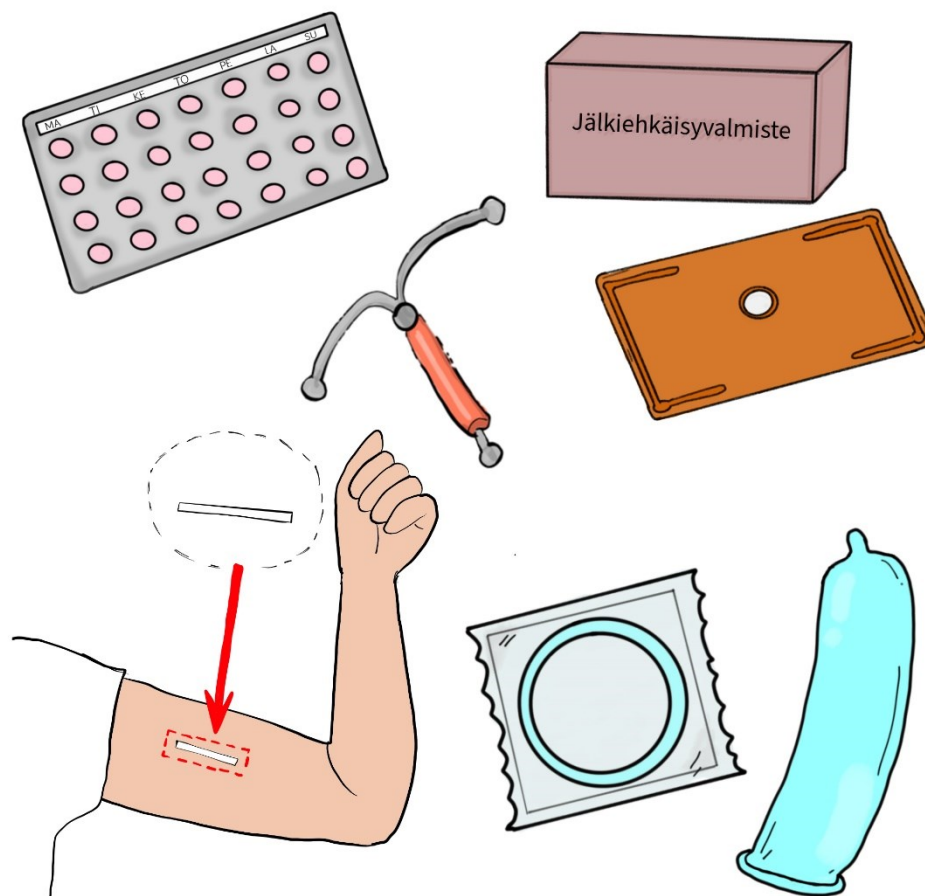
6.1 Kuvien valinta

Kuvien valinta oli pitkä ja monivaiheinen prosessi. Osasta kuvista tuotettiin heti aluksi useampi versio, jotta eri vaihtoehtoja oli helpompi vertailla toisiinsa. Kommunikaatiotaulumme henkilöiden kuvitusta mietittiin paljon ja niiden kuvitus on pysynyt samanlaisena alusta loppuun. Päätimme piirtää henkilöt ilman hiuksia, jotta emme hiustyylillä pyrkisi luomaan stereotyyppisiä mielikuvia henkilöiden sukupuoli- ja sukupuolesta. Kuvien työstämisessä koimme haastavimmaksi asioiden ja tekemisen todenmukaisen kuvaamisen. Halusimme, että kuvat vastaavat oikeasti sitä mitä niiden kuuluisi esittää. Pyrimme tekemään kuvista mahdollisimman helposti ymmärrettäviä. Tähän tähtäsimme kuvien realismilla. Aiheen kuvittamisesta haastavaa teki sen moninaisuus. Jokaisen ihmisen keho ja sukupuolielimet ovat hyvin erilaiset. Jos esimerkkinä käytetään, vaikka yksilön rintoja, voivat ne olla pienet tai suuret ja niiden ulkonäkö voi erota hyvinkin nännien muodon tai koon ja itse rinnan roikkuvuuden tai asennon perusteella.

Kuvittamisprosessin aikana etsimme kuvia ihmisten kehoista, esineistä seksuaalisuuteen liittyen ja käytimme hahmottelun ja luonnostelun mallina myös oikeita esineitä. Kuvien tunnistettavuutta testasimme näyttämällä kuvia opinnäytetyömme ulkopuolisille henkilöille, joilla ei ole tietoa kuvan kontekstista tai entuudestaan kokemusta kuvitetun materiaalin käytöstä. Näin saimme suoran palautteen siitä, miltä kuva heidän mielestään näyttää tai mitä se esittää. Kuvia kuvittaessamme pohdimme paljon eettistä puolta stereotyyppioista. Pohdimme muun

muassa eri etnisten taustojen näkyvyyttä ja sitä, tuottaisimmeko materiaalin eri ihonväreillä ja mahdollisimman sukupuolineutraalisti.

Osa kuvista kehittyi moneen otteeseen ja niistä luotiin monta eri versiota. Kuvia muokattiin palautteen ja oman tyytyväisyyden mukaan. Saimme paljon palautetta toisiltamme ja pyysimme sitä myös työelämänohjaajalta, opinnäytetyömme ohjaajalta sekä opinnäytetyömme ulkopuolisilta ihmisiltä. Näin saimme myös ulkopuolista näkökulmaa ja nopeaa palautetta kuvien tulkintaan sekä tunnistettavuuteen. Olimme itse myös hyvin kriittisiä omista ja parin tuottamista kuvista, jotta saisimme tuotettua mahdollisimman laadukkaita ja asiaa vastaavia kuvia. Kuvia tuottaessa jaoimme kuvia valmiina ja keskeneräisinä toisillemme, jotta pysyisimme kuvituksen kehityksessä mukana. Nämä kaikki auttoivat meitä kehittämään kuvitustamme. Meillä molemmilla oli oikeudet muokata ja kopioida valmistamamme yksittäisiä kuvia. Näin pystyimme luomaan uusia kuvia tauluihin yhdistellen jo aiemmin tehtyä. Tämä vähensi huomattavasti työmääräämme kuvien parissa. Esimerkiksi kuvassa 1 on yhdistetty yksittäin piirretyt ehkäisyyn liittyvät kuvat ja luotu kuva itse ehkäisylle.

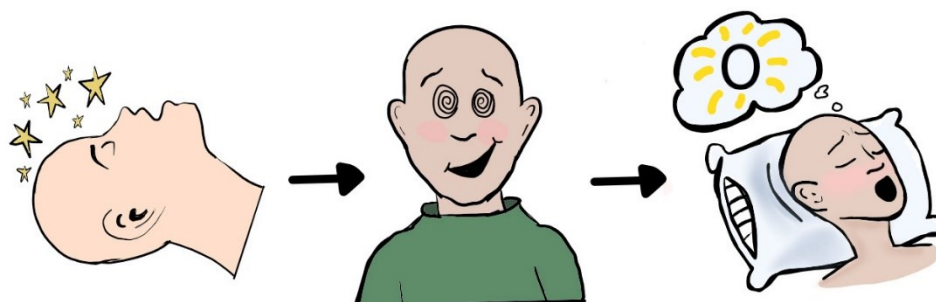
KUVA 1. Yksittäiset ehkäisymenetelmät kopioitu samaan kuvaan "Ehkäisy" kuvaksi

Halusimme kaikkien kuvien olevan omalaatuisia, eikä täysiä kopioita muiden kuvapankkien vastaavista kuvista, mutta samankaltaisuutta kuvissa voi esiintyä. Koska tulemme työskentelemään ja olemme työskennelleet kuvien parissa, meillä on olemassa tietty ajatus jo olemassa olevista kuvista. Uusia kuvia ei aina voi luoda asioista täysin tyhjästä, koska kuvissakin tarvitsee noudattaa tiettyä johdonmukaisuutta. Kuvien tarvitsee olla ymmärrettäviä, joten tästä syystä kuviin syntyy samankaltaisuutta jo olemassa olevien kuvien kanssa. Kuviemme väri-tykiseksi valitsimme vaaleammat värit, sillä emme halunneet käyttää kuvissa liian kirkkaita värejä, etteivät värit taistelisivat kommunikaatiotaulujen taustojen värien kanssa.

Kuvassa 2 on esimerkki orgasmia kuvaavan kuvan kehityksestä. Koimme kuvan olevan haastava ilmaista, sillä emme halunneet kuvan viittaavan suoraan

yhdyntään. Haasteeksi koitui muun muassa ilmeen ja itse orgasmin kuvaaminen. Kuvasta tehtiin monta versiota, joista lopulliseksi versioksi valikoitui kuva missä henkilön pää on tyynyllä ja ajatuskuplassa on o-kirjain. Ensin pyrimme jättämään tyynyn pois kuvasta, sillä emme halunneet luoda stereotyyppistä mielikuvaa siitä, että orgasmi tapahtuu vain sängyssä. Kuitenkin kuvan haasteellisuudesta johtuen koimme kuvan olevan helpompi tulkita, jos lisäämme tyynyn siihen.

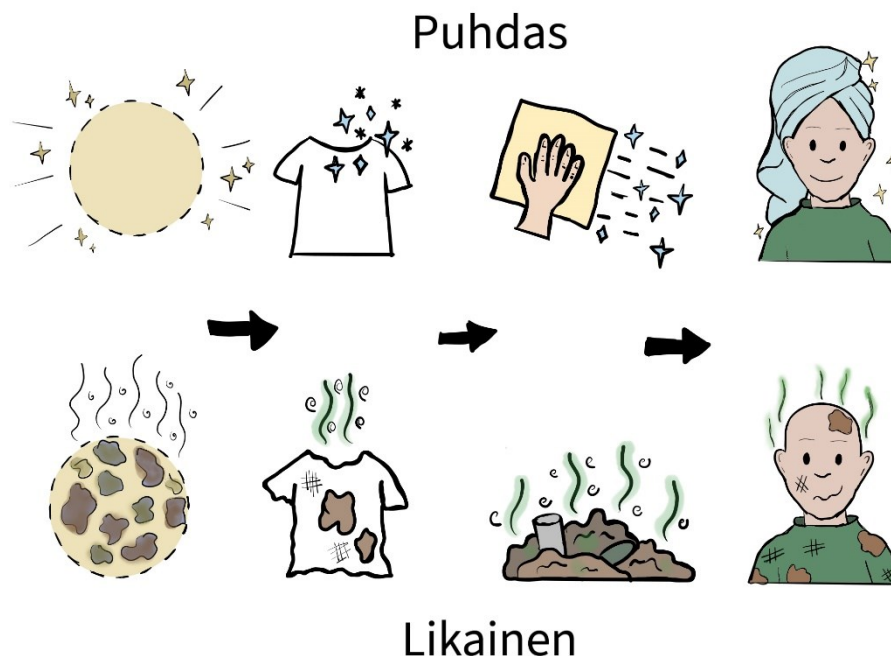
Orgasmi

KUVA 2. Esimerkki Orgasmi-kuvan kehityksestä lopulliseen kuvaan

Kuvassa 3 on esimerkki kuvien puhtaan ja likainen kehityksestä. Ensimmäisessä versiossa pyrimme hyvin abstraktiin ilmaisuun, käytimme kuvissa objektina keltaista palloa, joka toistuu läpi kommunikaatiotaulujen. Keltainen pallo on ollut neutraali-ilmaisu asialle, jota on haluttu esittää ilman konkreettista asiaa. Olemme käyttäneet keltaista palloa useissa eri kuvissa, mutta totesimme ettei tätä kuvaa voi kuitenkaan käyttää kaikkien asioiden kuvaamisessa. Kuvissa likainen ja puhdas keltainen pallo ei ollut tarpeeksi selvä eikä se kohdistanut asiaa tarpeeksi, kuva jäi tulkinnan varaiseksi ja muun muassa kuvasta likainen tulee ensivaikutelma bakteerista. Toisessa ja kolmannessa versiossa kuvista tuli mieleen siivoaminen ja pyykkääminen. Tätä ei ollut kuitenkaan tarkoitus kuvata kommunikaatiotauluissamme, sillä tavoittelemme mielikuvaa henkilön hygieniasta ja hygieniaan liittyviin asioihin. Tästä saimme myös korjausehdotuksen, joka sai meidät miettimään, kuinka kuvaa kehitettäisiin selvemäksi ja kommunikaatio tarkoitukseen sopivammaksi. Neljännessä versiossa kuvaamme henkilön hygieniaa. Tämä versio oli viimeinen ja pysyvä versio, joka päättyi kommunikaatiotauluihimme. Koimme, että asiayhteyden sopivampi kuvallinen ilmaisu on käyttää

kuvia puhtaasta ja likaisesta henkilöstä, vaikka kommunikaatiotaulussa kuvia voidaan käyttää myös kuvaamaan esimerkiksi seksuaaliterveyden apuvälineiden puhtautta.

KUVA 3. Esimerkki Likainen ja puhdas -kuvien kehitys alusta lopulliseen versioon.

6.2 Valmis materiaali

Taulustoja ja kuvakortteja työstettiin aiheista sooloseksi (Liite 1&2), seksuaalihygieniä (Liite 3&4), joista molemmista on eri taulustot henkilölle, joilla on penis ja emätin. Näin vältimme käyttämästä termejä, jotka loisivat oletusarvon henkilön sukupuolesta. Muita aiheitamme olivat myös oma keho (Liite 5), seksuaaliterveys (Liite 6), seksuaaliterveyden apuvälineet (Liite 7) ja seurustelu (Liite 8). Valmistamamme kuvakortit käyttivät samoja kuvia, joita kommunikaatiotauluissa on käytetty, näin yhtenäinen linja jatkui läpi materiaalien. Kuvakortteja tuli aiheista seksuaaliterveyden apuvälineet, ehkäisy ja kuukautiset (LIITE 9). Kaikki tuottamamme kuvat menevät myös työelämän yhteistyökumppanin käyttöön, jotta he voivat halutessaan käyttää niitä yksittäisinä kuvina tai luoda itse omaa materiaalia.

Tuottamamme materiaali on tarkoitettu tukemaan kommunikaatiota seksuaalisuuteen liittyvien aiheiden parissa. Aihe on tärkeä ja sensitiivinen, materiaalia käytettäessä on tärkeää tarkastella asiakkaan ymmärrystä. Joillekin arkaluontoisen ja henkilökohtaisen aiheen ympärillä ymmärtämisen tärkeys korostuu. Aihetta käsitellessä on tärkeää tarkastella kaikkien kommunikaatitilanteissa olevien osapuolten ymmärtämistä. Kaikkien osapuolten tulee ymmärtää aihe samalla tavalla, jotta kommunikaatitilanteessa vältetään väärinymmärryksiä. Väärinymmärrykset osalle arkaluontoisen aiheen parissa voivat johtaa yksilöön kohdistuviin vääryyksiin sekä epämukaviin tai itseä nolottaviin tilanteisiin. Luomamme materiaalin tarkoituksena on luoda neutraali ja hyväksyvä asenne seksuaalisuutta käsitteleviin asioihin. Esimerkiksi työelämän yhteistyökumppanimme, joka on koulutukseltaan seksuaalineuvoja, voi käyttää luomiamme kommunikaatiotauluja yhdessä asiakkaan kanssa. Materiaalin avulla tieto sekä ymmärrys seksuaalisuuteen liittyviin asioihin siirtyy käyttäjien välillä. Materiaali on kuitenkin tarkoitettu myös muille vammaispalveluissa työskenteleville ammattilaisille.

7 EETTISET HAASTEET JA TYÖN LUOTETTAVUUS

Suurin eettinen haaste työssämme liittyi sisältöön. Koska teimme kuvitettua materiaalia, meillä oli silloin valta päättää, mitä materiaaleihin sisällytettiin ja mitä siitä jätettiin pois. Meidän täytyi osata nähdä puuttuvan materiaalin tarve, jotta pystyimme tehdä kattavaa, hyödyllistä ja tarpeita täyttävää materiaalia työelämän käyttöön. Valta-asemamme takia emme saaneet jumittaa ”normeihin” eli emme opinnäytetyössämme puhunut naisista tai miehistä. Pyrimme siihen, että sanasto ja materiaali työssämme olisi mahdollisimman sukupuolineutraalia. Päädyimme puhumaan henkilöstä, jolla on emätin sekä henkilöstä, jolla on penis. Tällöin vältimme luokittelemasta yksilöitä eri kategorioihin. Tärkeää oli myös muistaa saateenkaari-ihmiset eikä jumittaa heteronormatiiviseen ajattelutapaan miehen ja naisen välisistä suhteista.

Meille oli tärkeää käyttää kaikista sanastoista niiden oikeita termejä. Pyrimme pysymään ajan tasalla kehityksessä ja käyttämään tämänhetkisiä käytössä olevia termejä. Koko prosessin ajan olimme pohtinut sekä selvittänyt termien ajantasaisia ja oikeita nimityksiä. Kun käytämme oikeita nimityksiä, kuvien käyttäjät oppivat oikeanlaiset termit asioiden käsittelyyn. Oikeita termejä käytettäessä aiheen käsittelemiseksi kaikki osapuolet oppivat, mitä termeillä tarkoitetaan. Materiaalin ja aiheeseen liittyvien kuvien puute kommunikaation tueksi on tällä hetkellä iso eettinen haaste, koska niitä ei ole riittävästi. Tietoa seksistä ja seksuaalisuudesta on muun muassa internetistä saatavana valtavasti, jopa enemmän kuin koskaan. Tiedon määrä kasvaa ja on vaikeaa erottaa disinformaatiota eli väärää tietoa oikeasta ja hyödyllisestä tiedosta. (Kihlström, 2020, s. 23–24.)

Opinnäytetyön luotettavuutta heikentää se, että aiheeseen liittyvää tietoperustaa ei löydy runsain määrin tai se on vanhaa. Kirjallisuutta liittyen vammaisten henkilöiden seksuaalisuuteen löytyy huonosti, varsinkin suomen kielellä. Englanniksi tietoa löytyy vähän enemmän, mutta silti ei mielestämme riittävästi. Seksuaalisuutta käsittelevä kirjallisuus oli usein vanhaa ja ajantasaista kirjallisuutta oli niukasti. Opinnäytetyömme luotettavuutta lisäävä tekijä on oma panostuksemme aiheeseen. Olemme osallistuneet useisiin aiheeseen liittyviin webinaareihin, joista

saimme ajan tasaista tietoa ja pystyimme syventymään aiheeseen ja sen sisältöön kattavammin. Lisäksi työelämänohjaajamme, joka on alan ammattilainen ja jolta löytyy alan viimeisintä tietoa, on auttanut meitä lisäämään opinnäytetyömme luotettavuutta. Pyrimme lisäämään luotettavuutta myös perehtymällä ulkomalaisiin materiaaleihin ja tietoperustaan.

8 POHDINTA

Erityisryhmien kohdalla seksuaalisuus on nostettu esille vasta viimevuosien aikana. Se on mutkikas aihe ja asenne seksuaalisuutta kohtaan voi olla erilainen ihmisestä riippuen. Seksuaalisuudesta ja seksistä avoimesti puhumista ja sen käsittelemistä saatetaan vältellä. Tämän takia on tärkeää lisätä keinoja kommunikoida aiheesta. Nykyään seksistä ja seksuaalisuudesta puhutaan avoimemmin, kuin ennen. Yhä enemmän erityisryhmien kanssa työskentelevät ihmiset ovat alkaneet huomata seksuaalisuuden tärkeyden. Tämä edesauttaa ja lisää seksuaalikasvatusta sekä informaatiota seksuaalisuudesta. On tärkeää huomioida, kuinka seksistä ja seksuaalisuudesta puhutaan asiakkaiden kanssa, jotta aiheesta tulee helposti käsiteltävä. Jokaisella ihmisellä ikään tai vammaan katsomatta pitäisi olla oikeus toteuttaa omaa seksuaalisuuttaan ja pystyä kommunikoimaan omista haluistaan tai haluttomuudestaan. Kuten Suikki korosti omassa Selkoseksin webinaarissaan (henkilökohtainen tiedonanto 3.4.2024), mikään vamma tai erityispiirre ei poista henkilön seksuaalisuutta. Se voi vaikuttaa, mutta ei ole olemassa mitään käsitettä ”vammaisten seksuaalisuus”.

Opinnäytetyössä käsitelimme seksuaalisuutta hyvin suppeasti sen laajuuteen nähden, vaikka aihetta olisi ollut helppo jatkaa. Haastavinta oli aiheen rajaaminen, sillä olisi mielenkiintoista tuottaa kuvamateriaalia useampiin aihekategorioihin. Aiheena seksuaalisuus on kiinnostava ja eri kategorioiden erottelu voi olla haastavaa, sillä asiat seksuaalisuuden sisällä linkittyvät toisiinsa hyvin vahvasti. Aiheeksemme valikoitui sooloseksiksi, seurustelu, seksuaalihygienia, seksuaaliterveyden apuvälineet ja oma keho. Tästä olisi ollut helppo jatkaa syventämällä aihetta seuraaviin aihealueisiin kuten seksi, fantasiat, parisuhde seurustelun jälkeen, turvallinen seksi, porno, seksuaalioikeudet, seksuaaliväkivalta ja omat rajat. Opinnäytetyössämme ison osan ajatustyöstä ja keskusteluista käytimme miettien sitä, kuinka ratkaisemme kuvitukseen liittyvät haasteet ja miten saamme kuvista mahdollisimman ymmärrettäviä.

Seksuaalisuus on luonnollinen asia ja monella ihmisellä voi olla luontainen tarve toteuttaa tai olla toteuttamatta sitä omassa elämässään. Jokaisella ihmisellä on

tärkeää olla keino ilmaista omaa seksuaalisuuttaan ja siihen liittyviä ajatuksia. Aiheen arkaluontoisuus voi lisätä hankaluutta keskustella asiasta, sillä seksuaalisuuden puheeksi ottaminen voi olla joillekin vaivaannuttavaa. Kommunikaatiotilanteessa toimiville osapuolille on kaikille luotava tila, jossa on aikaa muodostaa viestiä sekä turvallista keskustella. On tärkeää antaa jokaiselle aikaa miettiä rauhassa, kuinka haluaa asian ilmaista, jotta tulee varmasti ymmärretyksi oikein. Ajan tärkeys korostuu, kun kommunikaation tukena käytetään kuvia. Kuvien tärkeys ei kuitenkaan ole kaikille ilmiselvää, ennen kuin heille lisätään tietoisuutta aiheesta. Kommunikaation apuna kuvien merkitys kasvaa huomattavasti, jos esimerkiksi henkilön puhekyky heikkenee. Jokainen ihminen hyötyy kuvista, koska ne voivat selkeyttää sekä nopeuttaa ymmärtämistä.

Yhteiskunnassa olisi oleellista antaa jokaisen ihmisen olla omanlaisensa ja toteuttaa omaa seksuaalisuuttaan omalla tavallaan. Tulevaisuudessa toivomme, että seksuaalisuutta ja seksiä käsittelevää materiaalia olisi paremmin saatavilla.

LÄHTEET

Adobe. (24.5.2023). *Mikä on Adobe Fresco?*

<https://helpx.adobe.com/fi/fresco/using/what-is-adobe-fresco.html>

Ahtola, A., Forsström, T., & Paalanen, T. (2019). *Nautinnon aika*. Into.

Ahvenainen, J., Hyvärinen, M., Laine, A., Lindström, R., Peltotalo, A., Salmi, K., & Sippola, S. (2022). *Autisminkäsikirja 3.0*. [Tuloste poistuneesta julkaisusta]. Etevan julkaisuja 2/2022. Eteva kuntayhtymä.

Airaksinen, T., Kostamo, P., & Vilkka, H. (2022). *Kirjoita itsesi asiantuntijaksi: opas toiminnalliseen opinnäytetyöhön*. Art House.

Aivoliitto. (i.a.). *Kuvat arjen tukena*. Saatavilla 10.4.2024 <https://www.aivo-liitto.fi/kommunikaatiokeskus/kehityksellinenkielihairio/vinkkejearkeen/kuvat/#eb1f995d>

Batthey, A. (2017). *Who's Afraid of AAC?* (1.p.). Routledge

https://www.perlego.com/book/1572914/whos-afraid-of-aac-the-uk-guide-to-augmentative-and-alternative-communication-pdf?queryID=a6057123018d7c6d90a995b241edd835&index=prod_BOOKS&gridPosition=2

Bildjuschkin, K. (toim.). (2015). *Seksuaalikasvatuksen tueksi*. (Työpaperi 35/2015). Terveyden ja hyvinvoinnin laitos https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/129742/TY%c3%962016_35_web_korjattu.pdf?sequence=5&isAllowed=y

Henttonen, P. (5.1.2024). *Oikeus seksuaalisuuteen*. Kehitysvammaisten tukiliitto ry. <https://www.tukiliitto.fi/tukiliitto-ja-yhdistykset/kehittamistointa/paattyneet-hankkeet/enemman-otetta-ja-osallisuutta-seka-enemman-otetta-omaan-elamaan/oikeus-seksuaalisuuteen/>

Joutsia, K., & Sillanpää, H. (2020). Asiakkaana puhevammaisen henkilö. Teoksessa A. Karjalainen, K. Wallenius-Penttilä., & K. Burakoff. (toim.), *Eri tavoin kommunikoivien kohtaaminen sosiaali- ja terveys alan työssä* (s. 99–113.) (Diak Opetus). Diakonia-ammattikorkeakoulu.

Kajo apuvälineet. (i.a.-a) *Boardmaker 7*. Saatavilla 4.2.2024.

<https://www.kajo.fi/tuotteet/ohjelmistot/boardmaker-7>

- Kajo apuvälineet. (i.a.-b). *Grid 3*. Saatavilla 4.2.2024. <https://www.kajo.fi/tuotteet/ohjelmistot/grid-3>
- Karjalainen, M., Lindroos, S., Matero, M., & Simola, T. (2020). *Kasvatus- ja ohjauksen käsikirja*. (1.p.). Sanoma Pro.
- Kattari, S. (2023). *Exploring Sexuality and Disability*. (1. p.) Routledge
<https://www.perlego.com/book/4194401/exploring-sexuality-and-disability-a-guide-for-human-service-professionals-pdf>
- Kihlström, M. (2020). *Oikeilla termeillä: seksuaalikasvatusopas aikuisille*. Kosmos
- Käypä Hoito. (10.04.2024). *Autismikirjon häiriö*. <https://www.kaypa-hoito.fi/hoi50131>
- Launonen, K., & Korpijaakko-Huuhka, A-M. (toim.). (2003). *Kommunikoinnin häiriöt: syitä, ilmenemismuotoja ja kuntoutuksen perusteita*. (5. p.). (oppimateriaaleja, Palmenia).
- Lähteenmäki, M. (2013). *Miten elämä kantaa: narratiivinen tutkimus puhevammaisten CP-nuorten elämäntarinoista*. [Väitöskirja, Lapin yliopisto]. (Acta Universitatis Lapponiensis. Lapin yliopiston kustannus).
- Oksanen, J. (2015). *SEKSU: seksuaaliterveyttä ja suhdetaitoja*. (Yksin ja kaksin -seksuaalikasvatusthanke (2013–2015). Autismisäätiö
- Oksanen, J., Hritcu, M., & Martonen-Kankaanpää, M. (2016). *SEKSU: Seksuaaliterveyttä ja suhdetaitoja: ohjaajan opas: käsikirja autismikirjon henkilöiden seksuaalikasvatuksen ohjaamiseen*. (Yksin ja kaksin -seksuaalikasvatusthanke). Autismisäätiö
- Palonen-Munnukka, R. (2011). *Rakkautta, Läheisyydestä suudelmiin: opas kehitysvammaisten seksuaalisuuden kohtaamiseen kehitysvammaisten parissa työskenteleville ammattilaisille ja omaisille*. Mediapinta.
- Papunet. (24.9.2023a). *Tietoa kommunikointitauluista ja kansioista* <https://papunet.net/tietoa-kommunikointitauluista-ja-kansioista/>
- Papunet. (25.3.2024c). *Kuvatyökalu* <https://papunet.net/kuvatyokalut/kuva-tyokalut/>
- Papunet. (30.1.2024b). *Kansion käytön harjoittelu* <https://papunet.net/kansion-kayton-harjoittelu/>
- Päijät-sote. (i.a.). *Vammaispalvelut*. Saatavilla 25.8.2023 <https://paijat-sote.fi/apua-ja-tukea-arkeen/vammaisille/>

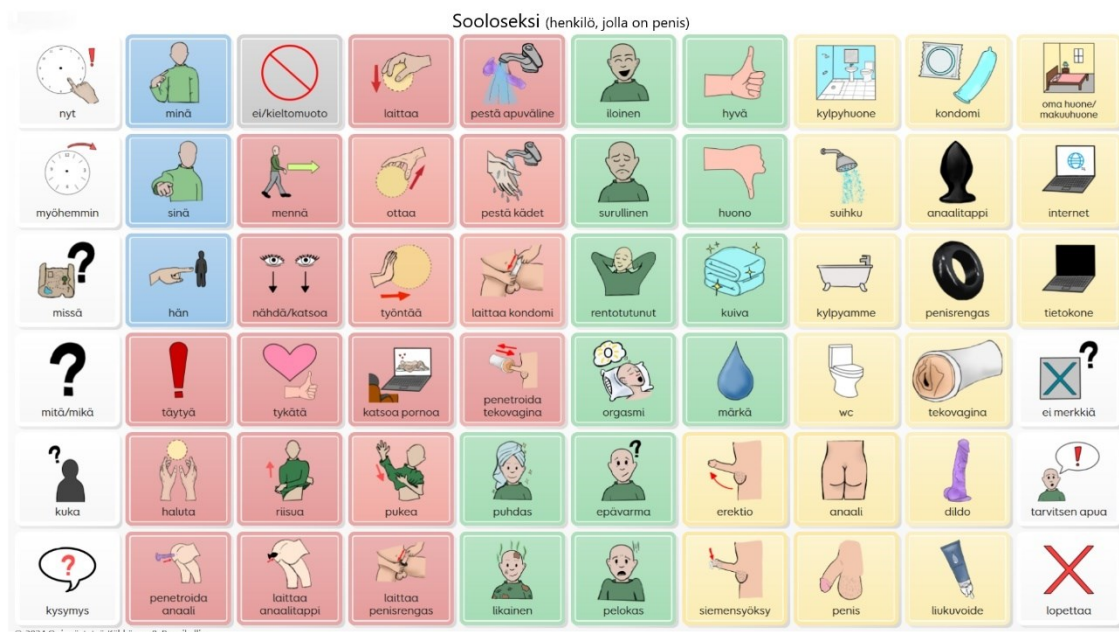
- Rosqvist, E., Harri-Lehtonen, O., Kallinen, M., & Airaksinen, T. (2009). *CP-vammaisen aikuisen hyvinvointi, toimintakyky ja ikääntyminen: kirjallisuuskatsaus*. (2. p.) Invalidiliiton julkaisuja, R. Invalidiliitto.
- Räty, T. (2017). *Vammaispalvelut: vammaispalvelujen soveltamiskäytäntö*. Kynys ry.
- Seppälä, H., & Vehmanen, M. (2017). *Erilaiset eväät: kirja kehitysvammaisuudesta*. Kehitysvammaliitto ry.
- Teittinen, A. (2017). Tabu? Katsaus kehitysvammaisten seksuaalisuuden tutkimukseen. Teoksessa H. Kiuru. & M, Strömberg-Jakka. (toim.). *Seksuaalisuuden tabut suljetuissa yhteisöissä* (s.267–279). Unipress.
- Tiensuu, P., Aalto-Heinilä, M., & Mäki-Petäjä-Leinonen, A. (toim.). (2023). *Itsemääräämisoikeus: teoriasta käytäntöön*. Vastapaino.
- Tikoteekki. (2014). *Kuvat kommunikoinnissa*. [verkko opas] https://web.papu-net.net/sites/default/files/materiaalia/Julkaisut/kuvat_kommunikoinnissa_2014.pdf
- Tikoteekki. (i.a.). *Puhevammaisuuden kirjo*. Saatavilla 11.3.2024. <https://www.kehitysvammaliitto.fi/tikoteekki/tietoa/puhevammaisuuden-kirjo/>
- Tikoteekki-verkosto. (i.a.). *Kommunikointitaulut- ja kansiot*. Saatavilla 22.1.2024 <https://tikoteekkiverkosto.fi/apuvalineiden-saatavuus/kommunikointitaulut-ja-kansiot/>
- Trygg, B. (2010). *Graafinen kommunikointi: esineet, kuvat ja symbolit puhetta tukevassa ja korvaavassa kommunikoinnissa*. Kehitysvammaliitto
- Vehmas, S., & Mietola, R. (2022). *Vaikeasti kehitysvammaisten arki ja ihmisyyys*. Gaudeamus.

LIITE 1. Kommunikaatiotaulu Sooloseksiksi (henkilö, jolla on emätin)

© 2024 Opinnäytetyö Kähkönen & Paunikallio

LIITE 2. Kommunikaatiotaulu Sooloseksiksi (henkilö, jolla on penis)

© 2024 Opinnäytetyö Kähkönen & Paunikallio

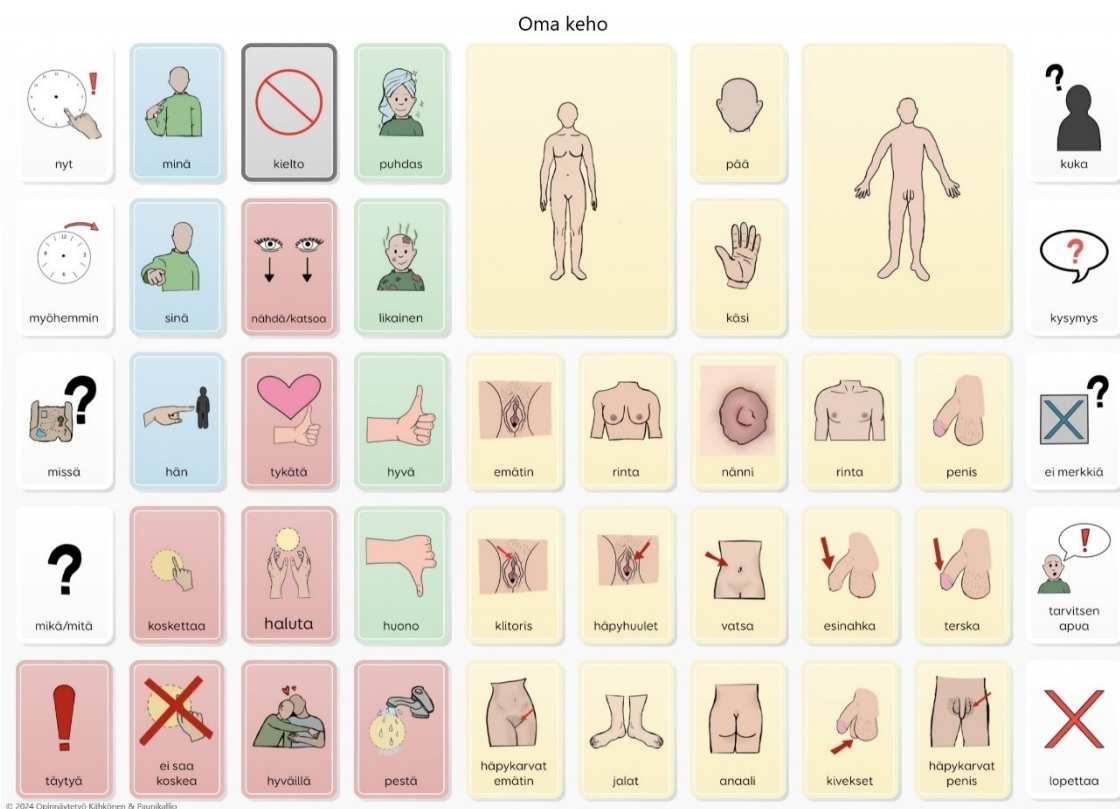
LIITE 3. Kommunikaatiotaulu Seksuaalihygieniä (henkilö, jolla on emätin)

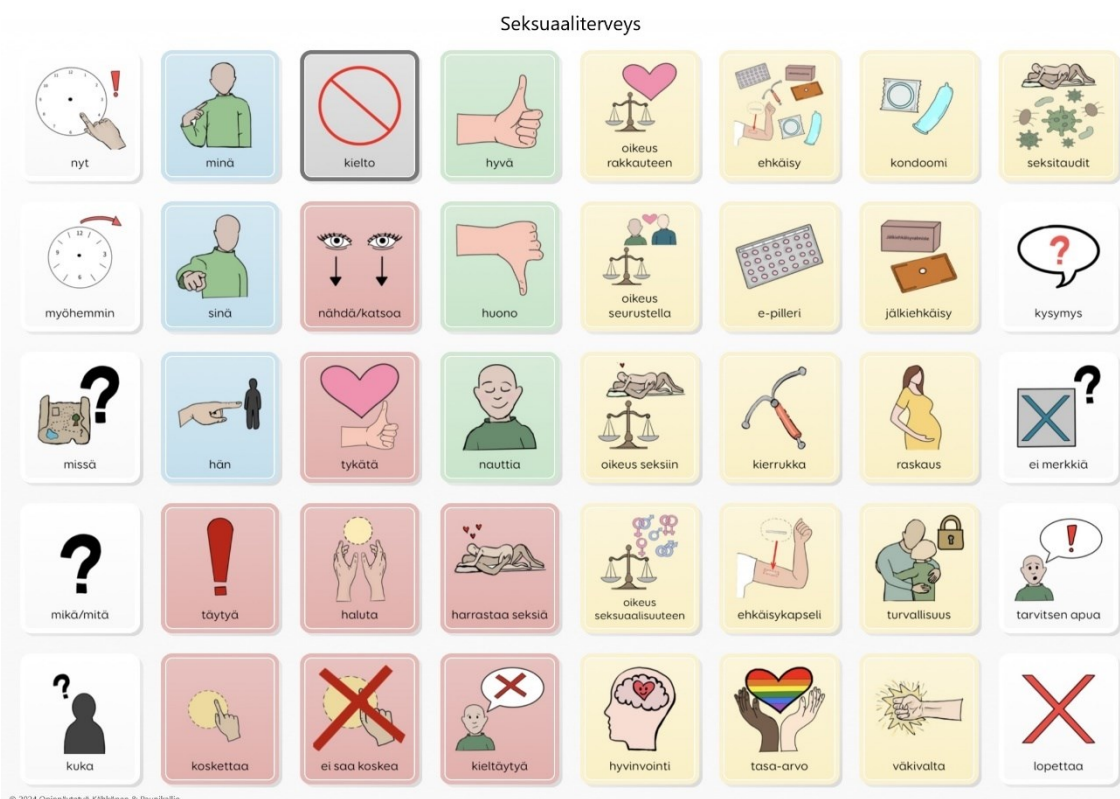
LIITE 4. Kommunikaatiotaulu Seksuaalihygieniä (henkilö, jolla on penis)

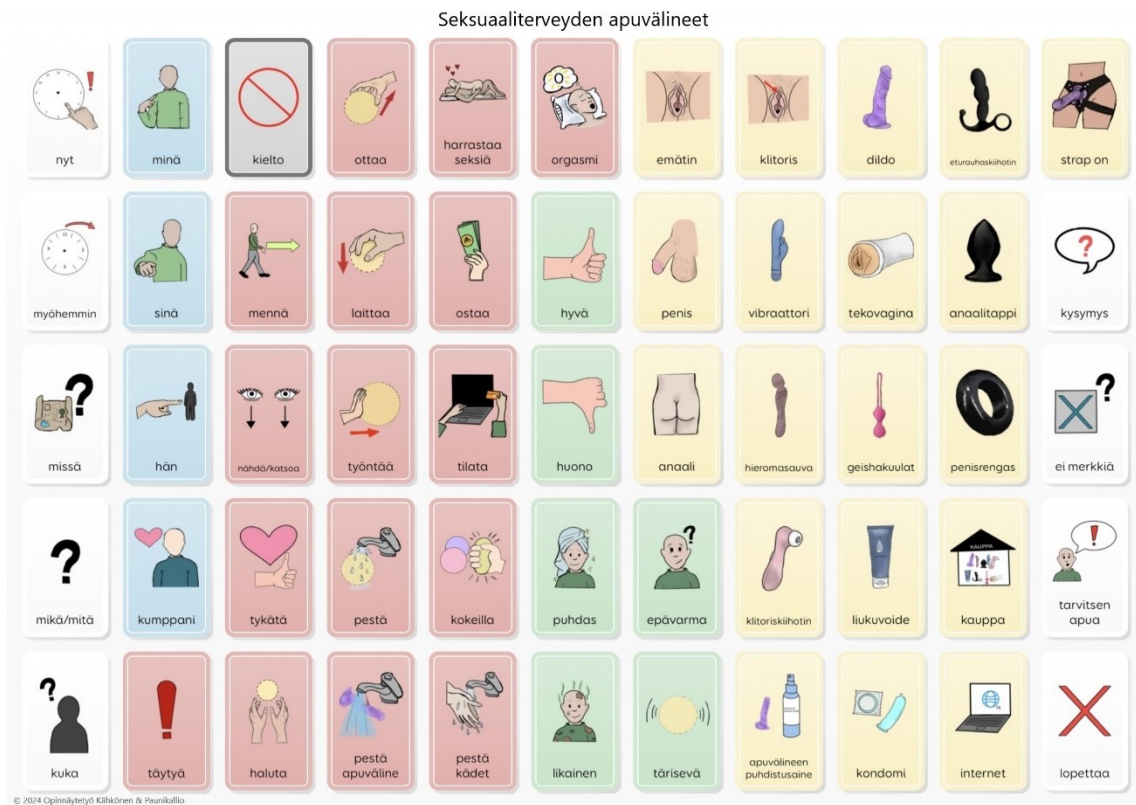
LIITE 5. Kommunikaatiotaulu Oma keho

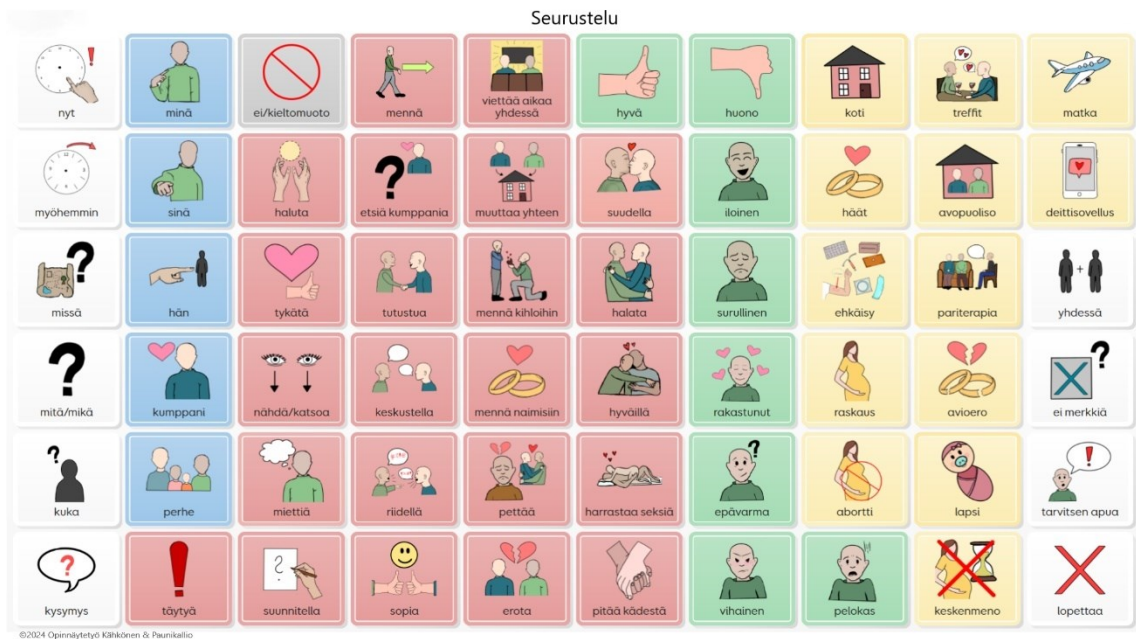
LIITE 6. Kommunikaatiotaulu Seksuaaliterveys

LIITE 7. Kommunikaatiotaulu Seksuaaliterveyden apuvälineet

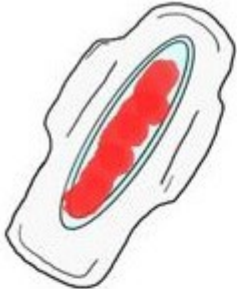

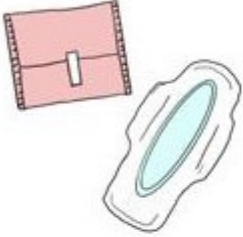

LIITE 8. Kommunikaatiotaulu Seurustelu

LIITE 9. Kuvakortit ehkäisy, seksuaaliterveyden apuvälineet ja kuukautiset

<p>Ehkäisy</p> 	<p>Kondomi</p> 	<p>Ehkäisytabletit</p>
<p>Jälkiehkäisy</p> 	<p>Kierrukka</p> 	<p>Ehkäisykapseli</p>
<p>Raskaus</p> 	<p>Abortti</p> 	

<p>Strap-on</p> 	<p>Kliitoriskiihotin</p> 	<p>Vibraattori</p>
<p>Anaalitappi</p> 	<p>Geishakuulat</p> 	<p>Hieromasauva</p>
<p>Dildo</p> 	<p>Tekovagina</p> 	<p>Eturauhaskiihotin</p>
<p>Liukuvoide</p> 	<p>Penisrenkas</p> 	<p>Apuvälineen puhdistusaine</p>

<p>Kuukautiset</p> 	<p>Tampooni</p> 	<p>Pikkuhousunsuoja</p>
<p>Terveysside</p> 	<p>Kuukuppi</p> 	<p>Kuukautisvuoto</p>